

BARANYAI LÁSZLÓ

Idejössz, kapsz egy pofont!*

APÁM (ÉS ÉN)

Apám anyukájának, tehát az én apai nagyanyámnak öt édestestvére volt. Mivel az anyja – Schlégl Terézia – a hatodik gyerek szülése után elhalálozott, az apja újra nősült, a második feleségétől is hat gyereke született. A nagymamámék így hát pont tizenketten voltak testvérek. Biblikus szám, ami már eleve felkeltette a figyelmünket. Mi a húgommal – nyilván az apám után – Anyának hívtuk őt. Környéről származott, ami echte sváb település volt, Esterházy-birtok, ahova rokonlátogatásra néha minket is elvittek. Az ember azt gondolná, hogy egy olyan szorgalmas és összetartó közösség tagjainak, mint a svábok, nem kell a kislányait cselédként a fővárosba küldeniük – de nem; a svábok is elszegényedtek, összetartásuk zárt fala idővel repedezni kezdett. A második világháború után a svábok egy részét kitelepítették, helyettük a Felvidékről hoztak be onnan kibrudalt magyarokat. A falu gazdasági struktúrája is fellazult, sokan Tatabányára jártak be dolgozni, a bányába. A község halastavának nagyanyám apja volt a csónakmestere-halgazdája. Állítólag – de ennek nem akadtam írásos nyomára – az ő apja is halór volt, mignem egyszer részegen bele nem fulladt a tóba.

A nagyanyám tízévesen tanult meg magyarul, miután a fővárosba került, cselédnek. A rokonságból sokan szolgáltak Pesten úri házaknál, a régebb óta fent levők a fiatalabbaknak segítettek jó helyet találni. Anya egy tehetős zsidó családnál lett kiscseléd, akiknek könyv- és lapkiadó vállalkozásuk volt. Meg voltak elégedve vele, mert szorgalmasan dolgozott.

A család vállalatánál volt alkalmazott egy rokonszenves, de eléggé megbízhatatlan fiatalember is, küldönc, gyakorlatilag afféle mindenés. Ha éppen sehova sem kellett sürgősen levelet vagy egyéb küldeményt vinnie, bent, a nyomdában adtak neki apró-cseprő munkákat. Ügyes alak, akinek nyilván megtetszett a duci sváb kislány, és a főnökei biztatására megkérte a kezét, sőt, rövidesen feleségül is vette. Ő volt az én nagyapám, Baranyai István. A Baranyai felvett név, Baranról lett magyarosítva. Ferenc keresztnevű apám ebből a házasságból született, mint ahogy három évvel később László nevű öccse is. A nagymamám utólagosan elejtett szavaiból, a másik fiának írt tábori levelezőlapjaiból, meg az utolsó közös év személyes benyomásaiból – amikor én már aránylag értelmes, négyéves fiúcskaként találkoztam a nagyapámmal – nyilvánvaló volt, hogy a kezdeti szerelemnek, ha ugyan volt is, már régen nyoma veszett; a nagymamám egyfolytában csak szapult a férjét.

* A regény II., befejező része

*

A Baross utcában, ahol laktak, két villamos is járt: a 16-os és a 26-os. Elég ritkán jöttek, de még mindig sűrűbben, mint a néha-néha elguruló automobilonok. Mikor már tudott írni-olvasni, apám kiült a lakás utcai ablakába – télen mögé – és feljegyezte az autók rendszámát. Az apja megkérdezte tőle, miért teszi ezt, semmi értelme nincsen. Igazából nem tudott választ adni a kérdésre. Csak úgy.

Nem nagyon figyeltek egymásra az apjával. Ha azt a kérdést, hogy milyen viszonyban vannak egymással, ekkoriban teszik fel neki, azt válaszolja: rosszban. Az apja, mintha nem is lenne, nem törődött vele, ő meg, ha néha rászólt, nem hallgatott rá. Elengedte a füle mellett, az apja meg nem erősködött. Ha meg akarta fogni, hogy megpofozza, elszaladt előle. Mikor néha sikerült elkapnia, állati dühhel esett neki, a mamája mentette ki az apja kezei közül. Nem csoda, hogy a mamájával értett egyet, aki szerint a piások mind rongyemberek. Az apja rongyember; munka után nem jön haza, hanem a Mária Terézia téren lévő kocsmába megy a barátai közé. Este állított csak be a lakásba, többnyire elég részegen. Az anyja ilyenkor megmondta neki a magáét, és csak azért nem eresztette ki a hangját, mert félt, hogy meghallják a házban lakók. A Baross utca vége felé laktak, a 115-ben, egy háromemeletes, körgangos ház földszintjén, ahol emeletenként öt-öt lakás volt. Az anyja volt a viceházmester, erős, nagydarab asszony, egyedül kezelte a liftet, pedig az nem semmi. Olyannak látta őt, mint azokat a sváb parasztasszonyokat, akikkel Környén találkozott, mikor az anyja néha hazament vele látogatóba. Egyszer megkérdezte tőle, hogy hány éves. Te mire gondolsz? kérdezett vissza az anyja. Neki fogalma sem volt az emberek életkoráról, azt tudja csak, hogy ő hét, azt felelte, ötvennél biztos nem több. Az anyukája elnevette magát. Pont a fele, mondja. Huszonöt. Annyi vagyok. Látszott rajta, hogy ha akarná, simán leverhetné a részeges férjét, az ő apját. Ami azt illeti, nem is bánta volna.

*

A Baross utcai kétszobás lakást a nagymamám szerezte a családnak, az ára az volt, hogy ellátja a ház rendbetartásával járó munkákat. Ezért – ha nem is teljesen – nagyrészt feladta a könyv- és lapkiadó tulajdonosnál végzett háztartási munkáját.

Apám vagány, belevaló, érdeklődő kis csávó lehetett, sovány, nagyfülű, élénk tekintetű, a haverjaival többet csavargott, mint tanult. Nyolcévesen meg is bukott a tanév végén. Az apja közölte vele, hogyha nem megy át a pótvizsgán, elveszi az iskolából és inasnak adja. Apám nemigen izgatta magát emiatt, gondolta, legfeljebb osztályt ismétél, az apja, aki addig vajmi keveset törődött vele, nem fogja abbahagyni vele az elemi iskolát.

*

Az apja jelenléte, akinek édesanyja mellett alig volt szerepe a sorsa alakulásában, akkor kapott drámai felhangot, amikor tízéves korában nem engedélyezte, hogy az elemi iskolából átiratkozzon a polgáriba. Onnan további négy év múlva egyes útja lett volna az ipari szakiskolába, ahol autószerelést szeretett volna tanulni. Minden vágya az volt, hogy professzionista automobil-versenyző legyen egyszer belőle. Hiába állt ki érte az anyja; nem és nem, az apja megkötötte magát. Pedig a legjobb haverja, Szilvai Saci is a polgáriba tartott, ő is szeretett volna vele menni. (Ez a Szilvai Saci később híres nótáénekes lett.) Mégsem érezte az apja döntését teljesen igazságtalannak, mert a lelke mélyén tudta, hogy kevés az esélye oda bejutni. A faterja már korábban kijelentette, hogy csak akkor küldi tovább polgáriba, ha rendesen tanul. És ő bizony nem tanult rendesen, épp' hogy csak átbukdácsolt a vizsgákon. Tanulás helyett inkább a belvárosban, a Calvin meg a Szervita téren lógott, az ottani taxisokat leste, nekik végzett apró szolgáltatásokat. Néha a Kerepesi útra is kiment, ahol a sofőrök benzint vételeztek, ellenőrizte nekik a guminyomást meg az olajsintet, lemosta a kocsijukat. Valamit fizettek érte, de ha lett volna pénze, még ő adott volna belőle, hogy csinálhassa ezeket.

Nem nagyon gondolkozott a jövőjén. Ha nem kerül át felsőbb iskolába, hát nem kerül át. Még két évig koptatja az elemi iskola padját, aztán csak lesz valahogy. Különbözeti vizsgát tesz, és átmegy valamelyik gépészeti szakiskolába. Reáliskoláról vagy gimnáziumról nem is álmodozott; ezek ő számára elérhetetlenek voltak.

*

Bár a vizsgáit sikerrel abszolválta, kapott egy második ütést is az apjától – de ez már mélyütés volt. Miután bevégezte az elemi népiskola hat osztályát, az apja nem abba a műhelybe adta be tanoncnak, amelyben Fiat automobil karosszériákat is javítottak, s melynek főnökével ő már megegyezett, hanem átlépett vele a házukkal szemben lévő vaskereskedésbe, a „Vaskirályba”, hogy megbeszélje Schneider úrral, a fia hányra járjon dolgozni. Meg sem próbálta titkolni előtte, hogy ennek egy demizson bor volt az ára, s hogy erről már korábban megállapodott a főnökkel.

Inasiskolába hetente kétszer járt esténként. A kereskedésben az egyik kisfőnök alá volt rendelve – a tulajdonoson és a pultban lévő eladón kívül kettő ilyen volt a cégben – a megvásárolt áruk összeállításában és kihordásában kellett segédkeznie. A rozsdás vaslemezek emelgetésétől és cipelésétől már a második nap sebesek lettek és vérezni kezdtek az ujjai, és mikor pár nap múlva reggel vonakodott átmenni, az apja pofonokkal kényszerítette rá. A munkatársak sem voltak barátságosak vele; mintha azt a megaláztatást verték volna le

rajta, amit a főnöktől kaptak. Az a fickó, aki órá felügyelt, már az első utasítás nyomatékosításául jól seggbe is rúgta. A megalázottságtól és a tehetetlenségtől sírni támadt kedve, de mégsem sírt; nem szerzi meg az örömet ennek a vadbaromnak, hogy könnyezni lássa őt.

*

Az édesanyja segített rajta. Vagyis az a család, ahol az anyja a férjhezmenetele, és a Baross utcai lakásba költözése előtt szolgált. Ezek jómódú emberek voltak, a férje, azaz az ő apja is ezeknek a nyomdájában dolgozott. Az anyja elment hozzájuk, és megkérte őket, hogy segítsenek: a fiát vagy ők, vagy valamelyik ismerősük foglalkoztassa.

Így kerül az óbudai pamutszövő gyárba inasnak. Mennyivel másabb volt ott inasnak lenni, mint a Schneider úr vaskereskedésében! Úgy bántak vele, mintha ő lenne a Koldus és királyfi című filmből a királyfivá változott koldusgyerek.

Először is, itt nem kint az udvaron, esőben, hóban volt az áru, hanem bent a raktárban. Míg a vaskereskedésben mindenki a legócskább ruháját viselte, itt még az inasokon is csinos egyenruha: nadrág és köpeny volt. Ugyanolyan, mint a főnökökön. Nem irdatlan, éles peremű vaslemezeket meg dróttekerceket kellett emelgetni, hanem kényelmes és puha textilvégeket. A melegedőben nem volt durvaság és csúnya beszéd – ha valakinek illetlen szó hagyta el az ajkát, büntetésként öt fillért volt köteles egy kekszes fémdobozba beledobni.

És ahogyan fogadták!

A raktárfőnök körbevezette, és megmutogatta a trepniken lévő, magasra feltornyozott anyagokat. Hogy melyiket mire használják, milyen feldolgozó cégek vásárolják őket. Neki gyanús volt a nagy udvariasság – egy egyszerű inasgyereket nem szoktak ilyen előzékenyen fogadni. Mikor a pihenőben leült a többiek közé, és azok kérdezték, honnan került ide, beesett neki: nyilván azért bának vele ilyen grandezzával, mert azt hiszik, hogy a nyomdai főnöknek, aki idehozta, valamilyen rokona. Csakhogy előbb-utóbb ki fog derülni, hogy ez nem igaz, és akkor nagy lesz a puffanás.

Összeszedte magát. életében talán először, és benyitott a főnök szobájába. Az éppen valakivel tárgyalt. Elnézést kérek, mondta, miközben megpróbált kifarolni, nem akarok zavarni. Később visszajövök inkább. Mondjad csak! szolt a raktárvezető, a másik is felé fordult. Az a helyzet, kezdte akadozva, de aztán szépen végigmondta az egészet. Hogy rajta a nyomdai igazgató azért segít csak, mert az ő anyja, aki már régóta náluk takarít, megkérte... a férfi felnevetett, magához intette, és egy barackot nyomott a fejére. Derék gyerek vagy, hogy be merted vallani.

*

Ezen a helyen az apám, bár alig múlt tizenkét éves, meglepő érettséggel felismerte korábbi link és nemtörődöm hozzáállásának kudarcát, ami a vaskereskedésben jelölt ki számára helyet, s rájött arra, hogy egy véletlen szerencse révén megfogta az isten lábát. Ha odafigyel – márpedig odafigyelt, mert érdekelték a ruhaanyagok meg a gyártásukkal és az adás-vételükkel kapcsolatos ügyek – előbb-utóbb a raktár megbecsült dolgozója lehet belőle, akivel a más cégektől vásárolni idejáró ügynökök tisztelettel tárgyalnak.

*

Húszéves korától kezdve nyaranta már nem a Baross utcából járt át Óbudára dolgozni – időközben munkahelyet váltott –, hanem Érdről.

Harmincegyben a mamája valahogy kiszasszerolta, hogy Érden a két vasútvonal közötti beépítetlen bokros, dzsuvás területet parcellázzák – a környék később Tisztviselőtelep néven került be a köztudatba –, és a középén végigfutó Alispán utcában megvásárolt egy telket. A rohamosan növekvő lélekszámú Érdet nem véletlenül nevezték Európa legnagyobb alvófalujának, az itt letelepültek nagyrésze Budapestre járt be dolgozni. Ahogy az anyagi lehetőségeik engedték, pár év alatt felhúztak rá egy kétszobás, vékonyfalú kis házat. Mint minden döntés a családban, ez is a mamájáé volt. Ekkor már ő is beleszólhatott volna, önálló keresettel rendelkező nagyfiú volt, és a mamája adott volna a véleményére, de nem szólt bele: tetszett neki a döntés. Legyen egy kertes háza, amiben mindent úgy tarthat, amint azt Környén láthatta, ahonnan butácska sváb kislányként felkerült Budapestre. Gyümölcsfák és -bokrok: eper, málna, ribizli és egres, meg virágok tavasztól őszig, baromfiudvar és disznóól – ahogy az egy rendes sváb családnál dukál. És füstölő az épületek végén, és persze budi is. A karikás kutat a ház bejáratával szemben ásatták ki – ha valaki segített az anyjának mindezt megvalósítani, akkor az ő meg Laci nevű öccse volt, nem az apja, aki több időt töltött a település központjában lévő Sangháj elnevezésű kocsmában, mint ott-hon. Miután a ház beköltözhető állapotba került, nyáridőben ott laktak, de véglegesen csak a háború vége felé költöztek ki. Az anyja heti két nap továbbra is bejárt a Baross utcai bérházba takarítani, rendet rakni. Negyvenkettőben, mikor kijön a rendelet, hogy a zsidóknak munkaszolgálatba kell menni, a második emelet egyik utcai lakásában, pontosabban annak a konyhájában, egy tip-top kis emberke, aki mindig netten, tisztán járt, a feleségével együtt magára engedte a gázt. Herzog Dávid volt a neve, a telekkönyvi hivatalban dolgozott. Még jó, hogy a ház fel nem robbant.

*

Apám rövid ideig lakott csak együtt az öccsével meg a szüleivel Érden, mert az Érd-felsői állomás mellett lévő Báthory utcában kibérelt egy nagy családi házat. Akkor már sokat keresett. És az öccse sem sokáig élt az Alispán utcai házban, mert behívták katonának. Negyvennyolcban, mikor a kommunisták a korábbi rendszerhez kötődő utcaneveket mind átnevezték, az Alispán utcát nem változtatták meg. Báthory fejedelmet sem bántották, őt sem kommunisztának, sem fasisztának nem lehetett minősíteni.

Máriát, a feleségét apám egy évvel korábban, télen ismerte meg a Báthory utca másik végén lévő korcsolyázótónál. Anyám a barátnőivel szép szolidan siklott a jégen, nem gyorsan, nem trükközve, de azért úgy, hogy látszódjon, ha netán gyors kanyarokra, fékezésekre támadna kedve, azokra is képes lenne. Apám a haverjaival állt a parton, hülyeségeket dumálgatott velük, és közben a lányokat figyelte. Talán egy-egy forralt boros pohár is volt a kezükben. És felfigyelt a mamámra. És, nyilván valamilyen baráti közvetítéssel, bemutatatta magát. A jégen álltak és dumálgattak. Látszott rajtuk, hogy az Isten is egymásnak teremtette őket.

*

Harmincnyolcban az első bécsi döntés visszaadta a Felvidéket Magyarországnak, benne az elcsatolásig magyar vezetésű, és többnyire magyar vevőkörrel rendelkező textilüzletekkel. Ezeket újra el kellett látni hazai termékekkel.

Csakhogy a gyártó üzemekben – így apám vállalatánál is – nem volt, aki ismerte az árut és megfelelő rábeszélőképességgel rendelkezett. A textilkereskedelem zsidó szakma, akik szerepet játszanak benne, többnyire zsidók. Az ő lábuk alól az első zsidótörvénnyel kirántották a szőnyeget, az alig pár hónappal később rá következő másodikkal pedig kiűzték őket a szakmából. Ha elég bátrak voltak, a háttérből próbáltak irányítani, befolyásolni. Ekkor virradt fel apám napja; huszonhárom éves korára már ismerte a textilkereskedelem csínját-bínját, a vidéki üzletek ellátása során rutint szerzett, ugyanakkor elegendő elszánt-sággal, komolysággal és szakértelemmel rendelkezett ahhoz, hogy végigjárja a felvidéki városok boltjait, és cége, az Óbudai Textil áruját kínálja. Mikor kiderült, hogy sikeres ezzel, más gyárak is megkeresték, hogy az ő anyagmintáikat is vigye magával.

Kevés olyan ember akadt a szakmában, aki pontosan ismerte az árut, amit megvételre kínált – és ő ilyen volt. Egy elegáns aktatáskában hordta az anyagmintákat. Ismerte a kereskedői alapszabályt: a jó megjelenés fél siker. Mikor benyitott egy boltba, mintha Cary Grant vagy James Stewart lépett volna be. Az a vélemény alakult ki róla, hogy snájdig fiú. A snájdig szót manapság sokan nem ismerik, illetve, ha ismerik is, pejoratív felhangot tulajdonítanak neki, pedig nem az; egy értelmező szótár szerint a snájdig jelentése: „jóvágású, nyalka, vakmerő, csinos és jól öltözött, biztos fellépésű, úri modorú. S mivel,

ha kellett, hallgatott, ha kellett, elkápráztatta az ügyfelet az eladni kívánt anyag tulajdonságainak ismertetésével, hallatlanul jó üzleteket kötött. Azt a hatást tudta kelteni a tárgyalópartnerében, hogy kár is beszélnie, mert ő tisztában van az összes tudnivalóval, amiről a tárgyalás folyik, és csak udvariaságból hallgatja végig a másikat. Egy másik alapszabály, amit akkor mondott el nekem, mikor én is kereskedni kezdtem: ha üzletet akarsz csinálni, ne az érződjön, hogy a másik tesz neked szívességet, hanem hogy te teszel neki.

Apám a kisfia születésekor (azaz az én születésem napján) nem volt otthon; Erdélyben tett egy tíznapos körutat.

Akár a személyes megjelenése és a modora, akár az áruhiány volt az oka (gyanítom, mindkettő) a kereskedők kapva-kaptak rajta, illetve az áruján.

Nem csoda, hogy mivel jutalékos rendszerben dolgozott, nagyon sokat keresett.

Ahogy tudta, segítette elüldözött zsidó főnökeit, a lakásuk jobb bútorait, hogy azoknak, miután begyűjtötték őket, ne keljen lába, levitette az érdi bérelt házába, és aztán a vesz elmúltával visszaszolgáltatta. A fővárosi zsidók Auschwitzba szállítása előtt a vidékieket hurcolták el, rájuk a romló hadihelyzet miatt nem került sor. De azért a lakásukat el kellett hagyniuk. A nagyanyám elég szegényes szobái is tele voltak akkor igazi reneszánsz, klasszicista meg biedermeier bútorokkal; egy komódot a nyomdatulajdonos család hálából nála is hagyott.

A második bécsi döntéssel meg Észak-Erdély került vissza – az ottani boltokba meg már szinte várták apámat.

Ennek a rá nézve idilli állapotnak a front közeledésével lett vége, de addigra már megfelelő anyagi háttérrel rendelkezett ahhoz, hogy elegáns házat béreljen Érden. A bérelt házban akármeddig maradhattunk (akkor már én is megvoltam), sőt, talán meg is vehettük volna, de hatéves koromban beköltöztünk Budára, a Bercsényi utca elejére, egy belövést kapott négyemeletes ház harmadik emeletére. Az ágyúgolyó felettünk is kárt okozott, mert átszakította a két emelet közti födémét, de mindkettőt rendbe lehetett hozni. Elég értelmes kisgyerek lehettem; azt, hogy az utcáról az ablakon át lőhettek be és a golyó felfelé távozott, egyből átláttam, de a körlépcsővel a házban nehezen boldogultam. Hogy a fenében van az, hogy ugyanott maradok, és mégis egyre feljebb kerülök? (Vagy talán mégsem voltam elég értelmes.)

*

A lakás, melyet apám rendbe hozatott és aztán bútorokat is vásárolt bele, három és fél szobás volt, később, mikor a szobaszámot a lakásban élők számára hozták köztük, albérlőt kellett tartanunk. (Így lakott nálunk egyetemistaként az a fiatalember, aki később aztán a balatoni házunkat tervezte.) Apám a fővárosi létet ambicionálta, meg is értem miért. Egyszer – még Érden éltünk – kísértáltam anyámmal az állomásra, aki a négy évvel fiatalabb húgomat egy gyerekkocsiban

tolta. A vonattal érkező apámat vártuk. Ledöbbsentett, hogy a leszálló férfiak, mind erőteljes fiatalember, nem várták meg, míg a vagon lépcsőjén sorra kerülnek, hanem kiabálva és nevetgélve az ablakon ugráltak ki. Apámnak elég gürcös lehetett mindennap vonattal be- és hazajárni. Ráadásul Óbudán dolgozott, a Déli pályaudvarról még oda is el kellett jutnia. Feltételezem, hogy az is számított – de ebben egyáltalán nem vagyok biztos –, hogy mi, gyerekek fővárosi iskolába kerülünk. Lehet, hogy a szüleink az én meg a húgom érdekeit is figyelembe vették, de az, hogy anyám fővárosi úrinő akart lenni, legalább ennyire latba esett. Akkoriban neki, Érd-ófalusi protilánynak, ez volt a non plusz ultra.

És apám kereseti lehetőségei, ha másként is, de továbbra is megmaradtak.

*

Anya elmondása szerint Lacit, apám öccsét egy véletlen malőr miatt hívták be katonának. Én azt gyanítom, hogy az a malőr nem volt véletlen: nem kölcsönbe hozott haza a vállalatától egy kis trafót, hogy használja, hanem azért, hogy eladja. Nem vette komolyan a munkáját, pedig nagyon jó helyen dolgozott: egy olyan üzemben volt mechanikus, ahol repülőgépalkatrészeket gyártottak, s azokat, akik a termelésben részt vettek, nem hívták be katonának. Mindegy is, a lényeg, hogy emiatt megszűnt a mentessége a bevonulástól, berántották katonának, így került a második magyar hadsereg tagjaként negyvenkettő nyarán a frontra. Nevezetesen a híres Don-kanyarba. Nem vette tragikusan a dolgot, rajta is eluralkodott a hurráoptimizmus, a muszkákkal hamar végzünk, utána meg le lehet szerelni. Az első állomáshelyéről még olyan tábori lapot küldött, amelyben vas – nem acél! – gombostűt kért a mamájától; horgászni akart a Donban. (A vasat horog alakúra lehet görbíteni, az acélt nem, mert elpattan.) Olyan nagyon rossz dolga nem lehetett a fronton, ha pecázásra jutott ideje. Csak aztán egyszer, még a komoly harcok kitörése előtt óvatlanul ment le a vízhez, és egy orosz mesterlövész a túlsó partról eltalálta, mégpedig a hasán; szerencséjére két órán belül kiszenvedett. „Szerencséjére”, mert gyorsan elvérzett, halála előtt nem kellett hosszan gyötrődnie, mint bajtársai többségének.

Az elején még volt idő rendesen eltemetni a halottakat, később már csak tömegsír jutott volna neki, vagy még az sem. A társai egy csinos, szabályszerű kis sírt ástak neki, melynek tetejére még kereszt is került, rajta nevével és élet-évszámaival. A sírt lefotózta egy bajtársa (hol és hogyan volt lehetősége a fotót még elő is hívatni?), és a fényképet hazaküldte a szüleinek. Sőt, s család a tábori lelkészétől is kapott egy kondoleáló lapot, ezen szerepelt a „kiszenvedett” kifejezés. S egy rövid stencilezett leírás arról, hogy a dicsőséges magyar harcosok addig folytatják a harcot, míg az összes ellenséget le nem győzik.

A nagymamám, aki szorgalmasan levelezett velem, a tőle kapott lapokat gondosan sorba rendezte. Ezekhez aztán azokat is hozzárakta, melyeket ő, meg

mások küldtek neki, s melyeket a bajtársai a felszerelési között szépen összerendezve megtaláltak és aládájával együtt (amelyet most a teraszon őrzök) hazaküldtek. A felirat rajta:

Baranyai László, 1920–1942.

A vesztett csaták után a mínusz negyven fokos hidegben visszavonuló honvédek már nem foglalkoztak a halottakkal, az út szélén hagyták őket, temetetlenül. A Donnál harcoló és igen rosszul (például szétázó, papírtalpú cipőkkel) ellátott kétszázezres Második Magyar Hadsereg embervesztesége hatvan-hetven százalékos volt. Azaz minden tíz emberből hat-hét odaveszett.

Ő, akárcsak édesanyja, ha nem is naponta, de igen gyakran küldtek egymásnak erre rendszeresített tábori levlapot. Mindketten beszámoltak egymásnak a napi eseményekről. A hadiposta kiszámíthatatlanságát jelzi, hogy nagybátyámhoz még a halála után is érkeztek levelek a nagymamámtól, mint ahogy ő is kapott a fiától lapot, miután az már meghalt. Így aztán – bár a tábori lelkész megírta a hírt – egy ideig még reménykedett abban, hogy a fia él.

*

Nagyanyám bánata elviselhetetlen volt. Azaz érezte csak annak – később a másik fia halálát is végig kellett szenvednie. Hogy ne a részeges férjével kelljen megosztania a gyászát, apámék Érdről beköltöztek hozzájuk a Baross utcai lakásba. Ott csak két szoba volt, az egyiket megkapták. A lakás kicsi volt, minden áthallatszott. Emiatt – meg a veszteség miatt különben sem volt kedvük szerelmeskedni – apám egy hónapig nem is közeledett a feleségéhez. Akkor voltak újra együtt, miután visszaköltöztek Érdre. Ez ezerkilencszáznegyvenkettő szeptember végén történt. Én kilenc hónapra rá születtem – feltehetőleg ebből az első együttléteből.

Amiket srácként a nagyanyámtól meg a szüleimtől a nagybátyámról hallottam, azok rokonszenvesek voltak a számomra; egy laza és nemtörődöm figura képe bontakozott ki. Úgy ítélt meg, hogy hozzá vagyok hasonlatos, nem a szigorú és kérlelhetetlen apámhoz. Az ő kimért és célratörő viselkedésével szemben Laci nagybátyám könnyed, nemtörődöm alak lehetett. A nevemet is tőle, nem az apámtól örököltem. Volt saját névjegykártyája – nekem ugyan még nem volt –, de elhatároztam, hogy ha alkalmam lesz rá, csináltatok magamnak. Úgy véltem, legalábbis abba a hitbe ringattam magamat, hogy bár hivatalosan az apám fia, lényegében a nagybátyám reinkarnációja vagyok. Ha alaposan végiggondoltam, tisztában voltam vele, hogy ez marhaság, de nemigen akartam végiggondolni. Tetszett ez a lehetőség.

*

Apámat is behívták katonának. Abban az időben ezt senki sem kerülhette el. Csakhogy ő mindösszesen egy napig volt katona, mert a bevonulása után rögtön átesett egy orvosi felülvizsgálaton. Ami – ha az ellenkező végeről nézzük a dolgot – azt jelentette, hogy csak az orvosi vizsgálat előtt kellett bevonulnia. Gyakorlatilag csak az orvosi vizsgálatra. Még jóval a behívása előtt kapott egy fülest, hogy kit, melyik orvost kell megkeresnie egy vég Esterházy-kockás szürke gypjűszövettel. Ott, ahova elvitte, közölték vele, hogy a vizsgálat előtt igyon meg egy csomó feketekávét, és a vécében csináljon meg annyi guggolás-felállást, amennyit csak bír.

Az orvosi felülvizsgálaton szívritmuszavar miatt alkalmatlannak minősítették. (Érdekes, hatvan évvel később nálam is ugyanezt állapították meg – csak nekem igaziból volt.) De a katonáskodása, pontosabban a nem-katonáskodása és az alkalmatlannak minősítése olyan mágikus erővel hatott rá, hogy amikor Székesfehérváron később elmentünk a laktanyája mellett – a balatoni autót akkor még bent vezetett a városban – mindig kimutatott: itt voltam katona. A húgommal a végén meg sem vártuk, hogy a laktanya elé érjünk, megkérdeztük tőle: Csak nem megint ott fogunk elmenni, ahol egy napig katona voltál?

Fehérváron áthaladva sosem mulasztotta el, hogy meg ne álljon a hatalmas kupolájú templomnál, melynek Prohászka Ottokár volt a névadója, és egy imát el ne mondjon a Kaszap István nevű, fiatalon meghalt novícius emlékhelyénél. Ez a papnövendék azért volt fontos neki, mert míg a katonai orvosi vizsgálatra várakozott, hozzá imádkozott, az ő segítségét kérte. Szerintem nem Kaszap István segített rajta, hanem az a szövetség, amit valamelyik felülvizsgálatot végző orvosnak adott át – de hát az embernek, még az én okos apámnak is, szüksége van, azaz volt valakire, akiben hihetett, akihez fohászkozhatott. Egy vég angol szövethez mégsem lehet fohászkozni.

*

Egy jó módra vergődött proligyereknek, akinek fiatalkorát nem a golfozás és a teniszezés vagy a táncmulatságokra járás töltötte ki, nem a lovaglás vagy a lovaspóló, gondot okozott, hogy miként tudja magát megkülönböztetni a tömegtől, amelyből kiemelkedett. Lehetőleg olyan elfoglaltsággal, amelyet maga is élvez.

Nem sok esélye volt rá, mert nemcsak a fenti tevékenységekben bizonyult járatlannak, hanem minden olyanban, amely ismerősei fölé emeli. Összes idejét a munka kötötte le, sem golfozni, sem lovagolni, sem teniszezni nem tanult meg. De mindenképpen meg akarta mutatni az érdi középosztálybeli haverjainak, a bicikliboltosnak, az áruházvezetőnek, az orvosnak, asztalosmesternek, gyógyszerésznek és papnak, hogy nemcsak elérte az ő színvonalukat, hanem föléjük is emelkedett.

Nagyon jól kitalálta: vásárolt egy kílbotot (kielboat), és szabadidejében csónakázni járt. Ez, ha golfozással nem is ér fel, bizonyos felsőbbrendűséget, sportosságot és eleganciát kölcsönöz a művelőjének. A hajót először Érd-Ófaluban, a téglagyár melletti kikötőben tartotta, de aztán a Rómain, egy csónakházban bérelt neki helyet. Az evezéshez nem kell különösebb előképzés, aki beleül egy kílbe, hacsak nem tök tehetségtelen, magától is belejön. Ha nem is olyan szabályosan lapátol, mint egy profi, az élvezete ugyanakkora. Apám imádott csónakázni, pontosabban imádta az evezéssel kínozni magát, csakhogy a természetért nem volt oda. Magáért a vízért, a part menti erdőként, a hajó elől menekülő vadkacsáért... gyakorlatilag semmiért. Nem hozták lázba. Ezért aztán csak akkor ment ki evezni, ha volt valaki a társaságában, aki leköti a figyelmét. Engem nem egyszer – igaz, túl sokszor azért nem – elvitt magával. Kissrác voltam, első vagy második osztályos. Rám volt bízva – mivel ő a menetiránynak háttal ült –, hogy irányítsam a hajót, azaz kezeljem a kormányt. Mivel az evező erőteljes meghúzása felülírja a kormányzást, csak nevetett, és hátranézve korrigált, mikor én nagyviccesen egy-egy stégnek, vagy be, a Duna közepére irányítottam a hajót. Nevettem én is.

Vele kapcsolatban egész gyerekkoromból ezek az örömteli emlékeim. Ha nagyon megerőltetem az agyam, egy közös élményt még ki tudok csikarni. Elvitt egyszer minket – engem meg a húgomat – a Csinn-bumm Cirkusz egyik előadására. Néha még ma is fülemben cseng a dal: Itt a cirkusz Csinn-Bumm Cirkusz, gyerekek, gyerekek... De aztán tényleg: több semmi.

Felmerülhet, hogy vagy én kezdek szenilisedni, vagy pedig valóban nem volt más közös és kellemes élményem vele – egyik sem örömteli lehetőség, és talán nem vagyok elfogult magammal szemben, ha azt mondom: az utóbbi az igaz.

A kílbotjában egyszer régi barátjával, Pali bácsival indult le a Római-parttól, Érdre. Alighanem ott is akartak aludni. Nem jutottak messze, mert a Vámház előtt – Isten tudja, hogyan kerültek át a balpartra – nekiütköztek egy haltároló bárka horgonykötelének, felborultak, a hajó összetörött. Kiúztak a partra, nem volt egy nagy távolság. Szerencsére nem laktunk messze, ahogyan voltak: dresszben és rövidnadrágban, vizesen átgyalogoltak a Szabadság-hídon, lefűrödtek, rendbe hozták magukat, anyám megetette, megitatta őket, a nagy ijedtségre Pali bácsi megivott legalább hat-nyolc fröccsöt –, és már nem mentek sehova, ott is aludtak. Másnap reggel Pali bácsi apám ruhájában indult haza, ami azért volt vicces, mert kábé tíz centivel magasabb volt nála. Apám kielboatos korszaka, ha jól tudom, ezzel véget is ért.

Én aztán jó negyven évvel később keveredtem vissza a Rómaira, igaz, már nem elegáns killel, hanem csak kenuval meg egy mezei túrakajakkal. De, bár ő hamar feladta, a vízitúrázásomban az érdeme, – később az egész országot bejártam, sőt, Kristóf barátommal Lengyelországban a Nareven még egy vízihullát is találtunk – elvitathatatlan.

Utóirat: Még egy közösen megélt történet eszembe jutott. Kivitt egy focimeccsre, mégpedig a 7:1-re. A meccsre magára, a gólokra nem nagyon emlékszem, de a hangulatra, a tömegre igen. Több mint kilencvenezer ember! Nagy élmény volt.

*

Versenyszerűen soha nem sportolt (az ő köreiben ez szokatlan és szofisztikált elfoglaltságnak számított), de a maga öröme szerette – mint ahogy az evezésnél is – kipróbálni az erejét, kitartását. A Jóisten tudja, hol és mikor, elsajátította a tökéletes, mindkét oldalon egyaránt levegőt vevő, hármas ütemű gyorsúszás technikáját. Talán az úszáson kívül nincs még egy sport, amelyben ennyire különválnak a versenyszerű mozgás a lelkes, amatőr csapdosástól – az ő úszásáról elmondható, hogy „profi” volt. És a kitartása – sportnyelven: a hosszútávú állóképessége – is megvolt hozzá; épp’ ez nyújtotta olyan hosszúvá és kínossá élete végén a haláltusáját. A szíve nem akarta felmondani a szolgálatot.

De még csak a Balatonon, a széplaki nyaralónk felépítésénél vagyunk. Apám egy építésmérnök ismerősét kérte fel a tervezésre – aki aztán a rendszerváltás évében megkapta azt a Kossuth-díjat, amely már régóta kijárt neki. A forradalom után pár évig, sőt, már a második világháború végétől kezdve sem nagyon épültek új nyaralók a Balaton mellett, olyan csodálatos kis gyöngyszemek, mint a mienk volt, meg pláne nem. Emlékszem, egy ismerős srác, aki az alacsony vízben vívott fejlődőmeccseken százszor jobb teljesítményt nyújtott, mint a színpadon később – Eros Ramazzotti utánzatú nyálas slágerénekes lett belőle –, mikor ötvennyolc nyár elején meglátta a svájci hegyi lakot mintázó házunkat, eltátotta a száját, és megkérdezte, hogy bejöhet és megnézheti-e.

Miután a balatoni nyaralónk meglelt, túl a strandolók határvonalán, messze bent a tóban, apám Széplak-Felsőtól elúszott Siófokig, onnan meg vissza. Ez testvérek között is legalább öt, kétszer két és fél kilométer. Az úszás különben is nagy kedvence volt, tőle hallottam először a berlini olimpiáról, ahol Csík Ferenc – ahogy ő mondta: Csík Ferkó – két japán elől elhalászta a száz méteres gyorsúszás aranyérmét. Az *Anyám (és én)* részben írok arról, hogy anyám szinte rajongott a feleségemért; az a véleményem, hogy apám is ezt tette volna. Zsófi ugyan az alacsony termete (162) miatt úszóként nem törhetett világ bajnoki és olimpiai győzelmekre, de a triatlon úszás számában kimondottan jól szerepelt. Ennek a sportnak az úszószáma többnyire természetes vizekben, tengerekben, tavakban és folyókban bonyolódik – volt olyan Európa-bajnokság, nem is egy, mely során ő jött ki elsőnek a vízből. A kis termete ellenére helyt állt a nagy bengák között, pedig a triatlonban a rajtnál nagy a tumultus; a versenyzők egy bolyban, egymás mellett és egyszerre ugranak vagy rohannak be a vízbe. Nem véletlen, hogy egy csomó helyszínen a rajt után bűvárúszók kutatják át a vízfelületet, nem rúgtak vagy ütöttek véletlenül úgy állba valakit, hogy elájult és le-

süllyedt a fenékre. A hullámokat is ügyesen leküzdötte. Ha erős, tarajos hullámok jöttek szembe, beléjük fürta magát és átúszott alattuk, ha meg félelmetesen süllyedt, emelkedett a víz, a tetőn kiemelte a fejét és körülnézett, merre tovább. Úszás közben el tudta kerülni, le tudta hagyni versenyzőtársait. Ha nagy, a felszínen szétterülő levelű vízinövény-mező állt az útjába, nem kikerülte, hanem belefúrva, az indákba kapaszkodva húzta előre magát. Nagyon büszke voltam rá, apám, ha ott tudott volna lenni valamelyik versenyén, mondjuk a Parlament előtti Duna-átúszáson, még büszkébb lett volna. Aztán nem is csak egy, hanem három diplomát szerzett, „dr” titulus büszkélkedik a neve előtt... talán rájött volna, hogy a fia mégsem olyan balfék, ha egy ilyen nő a párja.

*

Apámnak, mikor kicsi voltam, volt egy motorkerékpárja, nem is akármilyen: DKW. Ez a márka azóta megszűnt, a gyártó cég beleolvadt az Audiba. Nagyon menő motor volt, bár apámat sosem láttam rajta motorozni. Annál többet pulcolgatta, szerelte, tisztogatta.

Nem igaz! – mármint az nem igaz, hogy sosem láttam motorozni. Ahogy gondolkodom rajta, eszembe jut, hogy egyszer levitt pár napra Világosra a barátaihoz. Tehát motorozott, sőt, én is motoroztam vele. Nyár vége lévén nem volt nagy tömeg az úton, de abban az időben még a nyár közepén sem nagyon. Ott elvoltam jól, az egyik barátja csónakkal magával vitt a tóra horgászni, neki segédkeztem. Hanem az oda- meg a visszaút! A DKW-val mentünk, jöttünk. Baromira utáltam, hogy bár nem volt hideg, rengeteg holmit, pulcsit, kis- és nagykabátot kellett magamra öltenem. Apám az ilyenben végtelenül óvatos és előrelátó volt – a hosszú és szeles út során be kellett ismernem, hogy igaza volt, mikor halálba öltöztetett.

Nekem, mivel kicsi voltam még, sem a motor megvételéről, sem az eladásáról nem szóltak a szüleim. Nemcsak elővigyázatosságból: minek tudják meg tőlem mások, milyen jómódban élünk; egy motor áráért akkoriban kétszobás belvárosi lakást lehetett kapni, hanem főként nemtörődömségből: nem tartozik a gyerekre. Én – ha lett volna valaha motorom – feltétlenül tájékoztattam volna a megvételéről és az eladásáról a gyerekeimet. Dehát soha nem volt – ilyen probléma hálaisten nem merült fel. A kocsijaim adásvétele pedig nyílt titok volt; előfordult, hogy valamelyik eljött velem, mikor átvettem az új járgányt.

*

Egyszer az anyám felöltöztetett minket szépen – engem meg a húgomat – és bevitt minket egy kórházba.

Ahol az apámat látogattuk meg.

A vírus-korszak gyermekei

Pizsamában volt, ami azt jelezte, hogy ott is alszik (napokig észre sem vettük, hogy nincs otthon), a fejét kötés fedte, amire egy hidegvizes gumitömlőt szorított; ebből meg az derült ki, hogy a fejével történt valami. Hogy mi, azt a kötés miatt nem láttuk. Később, egészen élete végéig egy vékony, alig észrevehető forradás húzódott a haja tövénél a homlokán. Talán azért is óvta és Birken haarwasserezte gondosan a haját. A húgommal cikiztük is, hogy semmit sem ér. Ezt ő bölcs belenyugvással vette tudomásul, de azért csinálta, hogy ne hulljon ki, és elfedje a heget.

De megint helyesbítenem kell, legalábbis pontosítanom; míg mi, én és a fiam megkopaszodtunk, neki élete végéig megmaradt a haja. Mégis a Birken Haarwasser? Hátrafelé fésülte, ami akkor nagyon menőnek számított; tényleg úgy nézett ki, mint egy amerikai filmsztár.

A balesetet csak kikövetkeztettem, sem apám, sem anyám nem beszélt nekünk róla. Egyszer este, sötétben már, a motorjával indult be Érdről Budára. A diósdí mandulaültetvény utáni lejtőn lefelé robogva beleszakadt egy kivilágítatlan lovaskocsiba. Nyilván elvakította egy szembejövő kocsis vagy motor. A maiakhoz képest szinte középkori állapotok uralkodtak a közlekedésben akkoriban. (Újabb hetven év elteltével pedig a mostani állapotok fognak középkorinak minősülni az akkorihoz képest.) Az ütközéstől átrepült a szekéren, át a lovakon is, és előttük landolt az úton. Olyan szerencsésen esett, hogy koponyája nem törött be, csak a fejbőre szakadt fel. Bukósisak? Kötelező viselés? Hol volt az még akkor? Persze, ájulás, vér azért volt, kijött a mentő, apámat bevitték a kórházba. Hogy melyikbe, már nem emlékszem. Pedig jártam benne – igaz, gyerek voltam, figyelmetlen kiskölyök.

Anyám nyilván a kínok kínját állta ki, míg megtudta, hogy a tök véres apám sérülése nem halálos. Logikus, hogy amíg nem tudott biztosat, nem vitt be minket hozzá látogatóba. S mikor kábé fél évszázaddal később az én legalább olyan súlyos balesetemet látta a tévében, azaz már csak azt, hogy a mentők a többi sérülttel együtt a kórház előtt kipakolnak egy mentőautóból, az apám karambolja juthatott az eszébe.

*

Apám ezt követően nem ült fel többet a DKW-jára. Eladta.

Kábé negyvenéves volt ekkor. Kalandos fiatakorának két fontos tényezőjével leszámolt ekkorra: úgy a Dunán való evezést, mint a motorozást befejezte. De akadtak az életében másfajta kalandok is: a cége Sas utcai pincéjében egy orosz katona agyon akarta löni, ha nem nyitja ki neki a ruhaanyagokkal teli raktárt. Ezt, ha akarta sem tudta volna megtenni, mivel nem volt nála a rácsos ajtó kulcsa. Az orosz nem nagyon akarta megérteni – én mentettem meg helyzetet, noha alig múltam egyéves akkor. Valaki apám kezébe adott, hogy a katona lássa: ha megöli őt, egy kicsi gyereket tesz árvává. Hogy a katona igazából csak fenye-

getőzött és nem is akarta lelőni apámat, vagy tényleg én mentettem meg az életét (az oroszok közismerten gyerekszeretők), azt utólag nehéz kideríteni; mindenesetre jól hangzik, hogy egyszer ő adott életet nekem, másszor meg én adtam neki.

Ha a kalandokkal fel is hagyott, a társaságot élvezte. Jól emlékszem, hogy voltak esték, amikor sokan összegyűltek nálunk, a nagyszobában gramofonzene szólt, és a vendégek táncoltak rá. Mi a húgommal a szomszéd hálóba voltunk elzárva, persze, aludni nem tudtunk. Odalopódtunk az üvegetetés ajtóhoz, óvatosan félrehúztuk kissé a függönyt, hogy ki tudjunk lesni. A szüleink észrevették ezt, benyitottak és visszazavartak bennünket az ágyba; ahogy emlékszem, nem voltak igazán mérgesek ránk.

Aztán idővel egyre kevesebb lett a táncos összejövetelekből, még inkább visszavonultak. Apám egyre többet tartózkodott otthon, egyre jobban élvezte magát a felesége meg néha esténként a kártyapartneri társaságában. Jól elvoltak magukban.

Csak mi, gyerekek voltunk zavaró tényezők az életünkben.

*

Korábban ugyan említettem már, de teljes valójában és drasztikumában nem beszéltem arról a tényről, hogy az apánk kegyetlenül és rendszeresen bántalmazott minket, a gyerekeit.

A végén annyira megszoktuk, hogyha nem volt túl kegyetlen a verés, nem is maga az ütlegelés volt elviselhetetlen, hanem a tudat, hogy előbb-utóbb be fog következni. A várakozás rá.

De persze, ha nagyon elszállt az agya, úgy, olyan elszánással vert, mintha meg akarna ölni bennünket.

Azt is be kell vallanom, hogy a húgomat talán jobban, mint engemet, bár az engem ért bántalmazás miatt, nemcsak most, amikor jobban odafigyel a világ az ilyesmire, hanem már akkor is, amikor a makarenkói pofon még elfogadott volt, bőven elvitték, és talán börtönbe is zárták volna. Csakhogy négyünkön kívül senki sem tudott erről, mi meg nem beszéltük róla. Egyszer mise után álltunk az utcán, és egy ismerős családdal beszélgettünk, a felnőttek a felnőttekkel (a nő bőrgyógyász volt egy klinikán, a férje meg a főnöke, osztályvezető főorvos ugyanott), mi ketten a hasonló korú gyerekekkel viccelődtünk, és közben azon studióztam, hogy vajon őket is ugyanúgy üti-vágja-e az apjuk, mint ahogy minket a miénk?

Így írásban nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy milyen volt, amikor az apánk néha az ájulásig ütlegelt minket. (Nem az ő, hanem a mi ájulásunkig.) Mintha két ember, azaz két gyerek lettem volna: az egyik, aki elszenvédi a bántalmazást és arra vár csak, hogy legyen már vége, a másik meg, aki figyeli ezt az egyiket, és cseppet sem sajnálja, inkább a szüleivel azonosul, nem pedig vele.

Annak, hogy apám a halála után, mikor a lakás az enyém lett, olyan könnyedén megváltam a bútoroktól, nemcsak az volt az oka, hogy giccsesnek tartottam őket, hanem az is, hogy egyikük egy hatalmas kombinált szekrény volt, amelynek vízszintes és függőleges üveges rekeszei, valamint lenyitható bársekrénye és alsó, telepakolható üregei mellett volt egy külön kis fiókja is. S ebben a kis fiókban volt egy szíj. Egy összetekert férfi nadrágszíj.

Amivel apánk vert bennünket.

A menetrend a következő volt:

Hazajött, melegítőbe öltözött, és vagy előtte vagy utána megkérdezte anyánktól, hogy mi hogyan viselkedtünk.

Bármennyire is igyekeztünk, sosem felelte azt erre, hogy rendesek voltunk, nem volt velünk semmi baj.

Mindig akadt hiba bennünk. Nem tudtunk úgy viselkedni, hogy ne találjon valamit. Nem is sorolom, mi minden lehetett a bűnünk. Akármi. S erre jött a verés. Mindig ruhán át, hogy ne maradjon nyoma. De fájni így is fáj. S mikor már nem tudott uralkodni magán, és a fejünkre is jutott a szíjból, legfeljebb egy-két napig nem mentünk iskolába.

*

Akkor teljesen természetesnek tűnt, hogy apám ellenvetés nélkül elfogadja anyám összes ellenünk irányuló panaszát és hisztériáját, de hiába tettem fel utólag a kérdést: miért fogadta el és miért vert meg mindannyiszor bennünket, sosem tudtam rá a pontos választ megadni.

Valóban olyan rossz, megátalkodott gyerekek voltunk, akiket csak így lehetett fegyelmezni?

Hogy lecsillapítsa anyánkat, és az vele már ne legyen ideges és követelőző?

Mert szadista volt, és örömet okozott neki, ha verhetett minket?

Hogy igazolja: mivel az elvárható módon nem képes eleget tenni családfői kötelezettségének, így tesz eleget?

Tudom, hogy ez kényes ügy, és talán nem is igaz, de ha nem írom meg, életem során végig nyomasztani fog, és örökre bennem marad egy végig nem gondolt feltételezés, ami akkor jutott először az eszembe, mikor már nagyobb fiú lettem, felnöttes vágyakkal, és az apám sem vert már szíjjal, mint kisebb koromban, legfeljebb lekevert néha egy-egy pofont; rájöttem, hogy úgy élvezte a verésünket, mintha a nemi vágyát elégítené ki. S annál inkább, minél inkább vert bennünket. Az anyám meg... igen, az anyám meg szintén. Másként, de ő is a maga módján. Ő is élvezte a helyzetet, élvezte a szenvedésünket, de mikor már túl sok lett, túl erős az inger, kiszállt. Véget vetett neki. Talán így, a mi ütlegelésünk során jutottak igazi élvezethez, nem az ágyban.

Ezt már leírtam, nem vonom vissza. Lehet, hogy lesz, aki emiatt gonosz, hátlatlan és perverz kölyöknek tart engem. De nem jelölöm ki és nyomom ki a gé-

pemből; most már maradjon így. Aki túlzásnak tartja – olyan, aki ismerte és példás családi életet élő embereknek tartotta őket, már egyre kevesebb akad –, vagy akinek helyből csípi a szemét, mert költői kitalációnak tartja, az nyugodtan mondja csak, hogy egy elfajzott és gonosz, hálátlan kölyök vagyok.

*

Miért nem engedte az apám az anyámat dolgozni?

Mert halálosan féltékeny volt, noha semmi oka nem volt rá.

Miért volt halálosan féltékeny?

Ez is olyan kérdés, aminek a megválaszolása sokaknál, akik úgy vélekednek, hogy a szülők privátélete tabu, feltehetőleg megint kiveri a biztosítékot.

Anyám soha, semmiféle tanújelét nem adta annak, hogy megcsálná vagy meg akarná csálni az apámat. Ha oda is figyelt egy férfitra, nála ez csakis intellektuális érdeklődés lehetett. De már eleve igyekezett elkerülni minden olyan lehetőséget, amely az apám féltékenységét kiválthatta volna. Ráadásul – köszönhetően az őt féltő gonddal terelgető, őt sajátmagával kifliben altató édesanyjának, no meg a mindenre egyformán rátelepedő, a női szexualitást megvetendőnek és kerülendőnek tartó korszellemnek – anyám frigid volt, akár egy fagyra kitett vasdarab.

Apám elvileg mondhatta volna: hülye fapina, ha amúgy rendes, de nem akar szerelmeskedni, akkor is mellette maradok és máshol keresem a testi kielégülést.

De nem; féltékeny volt anyámra. Betegesen féltékeny.

Kimondom végre, nem kertelek tovább: kisebbségi érzés; ez lehetett féltékenységének a kulcsa. (Aminek az elleplezésére határozottságot és önbizalmat mutatott.)

Nemcsak a nőknek, a férfiaknak is ezerféle görcsük lehet a testükkel. Csak-hogy míg a nőknél ezek a görcsök ezerféle testtájra irányulhatnak – hajra, homlokra, szemre, fülre, orra, nyakra, hátra, hasra, mellre, fenékre, combra, bokára, lábujjakra és ki tudja még mire –, addig a férfiaknál egyetlen testrészt számít csak: a farkuk. Hogy az túl kicsi vagy túl nagy, túl hamar vagy túl sokára sül el... itt is ezerféle indok lehet. És az apámnak – nem akarok belemenni ennek az elemzésébe – is meglehetősen a maga baja a maga farkával. Óhatatlanul felmerülhetett benne, hogy másvalakinek a másilyenje sokkal jobban teljesít, mint az övé. Amivel – ezt említettem már – nemigen tudott örömet okozni a feleségének. (Feltehetőleg másnak sem nagyon.)

Ha valaki oka, indoka volt a féltékenységének, akkor az önmaga lehetett csak.

*

Újságírói fogás, de igaz: az anyám ölte meg az apámat.

Aztán – ez jóval később történt – az apám az anyámat.

Az apám prosztatatarákban halt meg, ötvenkilenc éves korában.

Ma már tudom, mert röviddel a halála után utánanézttem, hogy mi ez a betegség: a húgyvezetékét körülvevő dülmirigy, azaz prosztatata úgy megnagyobbodik, hogy elszorítja azt.

Egy osztálytársamnak nemrég ugyanez volt a baja: neki, ha vizelni akart, fel kellett dugnia egy katétert, ami átengedte a pisit. Aztán megoperálták, kimetszettek egy darabot a prosztatájából, rendbejött.

Csak az ő prosztatata-megnagyobbodása jóindulatú, kezelhető volt, az apámé meg rosszindulatú, rákos. Ma már a rákos prosztatát is a siker reményében operálják, akkor erre nem volt lehetőség. És mikor észrevette a bajt, a rák már elterjedt a szervezetében, hiába műtötték meg egymás után háromszor, meghalt.

Ugye írtam, hogy a szüleim vallásosak voltak. Azt is, hogy az apám, aki alig élt az anyámmal szexuális életet (szerintem már az is csoda volt, hogy mi megszülettünk), de akit azért feszített a nemi vágy, nemigen csalta meg az anyámat. Nem is onanizált, mert azt a biblia hatodik parancsolata elleni véteknek tekintette. Így aztán nem ürült a dülmirigye, vagy csak igen-igen ritkán ürült, a vágy, a képzelődés meg közben kínozta... persze, hogy elrákosodott.

Egyenes útja volt a kórházba, onnan meg a temetőbe.

A gyilkosa nem más; az anyám volt, aki nem engedte magához.

*

Soha nem értettem meg, hogy a szüleim miért ejtettek be egy fogaskerek két ellentétesen mozgó kereke közé: járjak egyházi iskolába, ugyanakkor kerüljek be valamelyik egyetemre. Mindkettőt egyformán fontosnak tartották.

Legyek a szegénysorsú – nyugodtan prolinak is nevezhető –, családom első diplomás tagja. Ez érthető kíváncsi, rendben van. De azt hogyan képelték, hogy a vallásos nevelés-neveltetés után felvesznek egyetemre? Az közismert tény volt, hogy az állami szervek (maguk az egyetemek, a munkahelyek személyzeti osztályai, a katonaság) minden erejükkel az egyházi középiskolások továbbképzését hátráltatják.

A rendszer, amiben élünk, szocializmusnak nevezett lobektómia volt; hogy is engedhették meg a komcsik, hogy egyházi eszmékkel felvértezett tanárok kerüljenek ki az egyetemről, akik aztán vallásos gondolatokkal mételezik meg az ifjúság lelkét. Egy ez idő tájt felvételiztető haverom később elmondta, hogy olyan ukázt kaptak: tüzzel-vassal akadályozzák meg az egyházi középiskolások bekerülését. Tanárképzésre egyáltalán nem lehetett bejutni, más diszciplínákra is csak módjával. Ha fel is vették az embert, egy-két-három évet katonáskodni vagy dolgozni kellett előtte.

Sokan csak a sokadik próbálkozásra jutottak be – menetközben jópáran fel is adták, és egy diplomához képest kevésbé minőségi beosztásban helyezkedtek el.

Az ismerőseim közül, akikről tudok, előbb-utóbb mindenkit felvettek egyetemre – de mennyi kínlódás, kudarc és szenvedés volt ennek az ára!

*

Akkor meg voltam győződve róla, hogy az apám megoldja valahogy a helyzetet. Azt hiszem, túlbecsültem a lehetőségeit. Abban tudott (volna) maximum segíteni, hogy míg a felvételi előtt fizikai állományban kell güzülnöm valahol (ahol bebizonyítom, hogy szocialista hazám dolgozó-szorgos tagja vagyok), berak valami jó kis helyre. Vagy nem voltak meg a megfelelő kapcsolatai hozzá, vagy nem akarta az ismerőseit mozgósítani értem, félhetett tőle, hogy szégyent hozok rá. Furcsa dolog ez: egyfelől tudta, hogy nagyon értelmes és okos fiú vagyok, másfelől meg egy csomó dolgom miatt szégyellte. Tizennégy évesen csak a hibáim, hiányosságaim miatt, később meg már, tizennyolc évesen a véleményem, viselkedésem miatt is.

Már akkor, amikor az osztályfőnökömnek, akihez levitt, és aki bevallotta később, előszörre azt hitte, hogy egy kripli került az osztályába, sokáig sorolta, hogy milyen testi hibákkal rendelkezem. Az egyik szememre nem látok, az egyik fülemet pár hónapja műtötték meg és tökre megsüketültem rá, s mivel lúdtalpas vagyok, járni sem bírok rendesen, s ezek miatt különös óvatossággal kell bánni velem. Tisztában voltam vele, hogy a saját félelmeit és gátlásait veri le rajtam. Nem voltam lúdtalpasabb, mint bárki más, az egyik fülemlre valóban nem hallottam, de mindössze annyi volt a „hátrányom” belőle, hogy nem vittek el katonának, a jobb szemem gyengesége is csak annyiban zavart, hogy később egy tüzetes orvosi kivizsgálás végett vetett a bokszolói karrieremhez fűzött álmódosásaimnak (igaz, akkor annyira beleéltem magam abba, hogy a Vasas nagycsapatának lehetek a váltó- vagy nagyváltósúlyú tagja, hogy nagy, erős férfiemberként bánatomban sírva fakadtam), szóval egyáltalán nem éreztem magam olyan nyomorultnak, mint amilyennek az apám beállított.

Volt egyszer egy véletlen – különben egyáltalán nem véletlen! – ami még jobban lecsökkentette a bennem való bizodalmlát.

A bunyóval párhuzamosan kosarazni is eljártam. Egy sulibuli, amúgy nagyon összetartó kiscsapat tagja voltam, vasárnaponként rendszeresen meccseket játszottunk. (Utána meg söröztünk.) Egy – egyetlen! – alkalommal sikerült rávennem őt, hogy jöjjön ki egy meccsemre, és nézze végig. Nem voltam egy nagy spíler, de elég megbízhatóan játszottam, balbedobóként meccsenként összehoztam tizenkét-tizenöt pontot. Leült a padra, nézte a bemelegítést, a csapattársaimat és az ellenfeleimel, láttam rajta, meg van győződve róla, hogy az ő hülye fia nem lesz képes megállni a helyét ezek között a beleváló csávók között.

Én persze meg akartam mutatni, hajtottam rendesen... egy lepattanó labdára felugrás közben valaki a vállával meglökte az államot, mire összecattantak a fogaim... úgy beleharaptam a nyelvembe, hogy egy hosszú, vékony csík elvált, s csak a végén tartotta valami. (Soha máskor nem történt ilyesmi velem.). Mint egy kaméleon a hosszú nyelvével, olyan lehettem. Egy véres kaméleon – mert folyt, áradt belőle a vér rendesen. Elmentem az ügyeletre, ő is jött velem. Ott összevarrták rendesen, pár napos kellemetlenséggel megúsztam az esetet. Illetve mégsem úsztam meg: az apámban még erősebb lett a hit, hogy egy rémes, szerencsétlen kriplit sikerült a személyemben összehoznia.

Fogadok, az egész nem történik meg, ha nincs ott. Így hatott rám.

Megértem a húgomat, aki egész életében rossz férjeket és szeretőket választott magának, és nem tudta, nem merete kiteljesíteni jazzénekesi karrierjét.

Vagy más, nem ilyen komoly ügy:

Érden, a kút mellett volt egy nagy cseresznyefa. Először az elérhető szemeket ettem le róla, aztán egyre feljebb mentem. Egy idő után már ugrálnom kellett, hogy el tudjak érni pár szemet. Száz ember közül kilencvenkilenc így csinálta. A századik én voltam, mert rám szólt:

Ne ugrálj, kitörik a bokád!

*

Az ún. felszabadulás – de inkább az egyik szakadékból a másikba való zuhanás – után nagyítóval keresték a népi kádereket, akikre rá lehetett bízni egy-egy nagyobb üzem, de akár az ország fontos ügyeinek rendbetételét és irányítását. Apámnak, mint népi származéknak lehetősége nyílt, hogy politikai karriert csináljon, de a lelkiismerete meggátolta, hogy beálljon a hasonlesők közé. Meg volt győződve, hogy a tervgazdálkodás, amely az ország iparát és kereskedelmét egyre inkább fékezi, előbb-utóbb robbanáshoz, akár rendszerváltáshoz is vezet. (Ez sajnos csak az ő halála után következett be.) Bár kénytelen volt kiigazodni a szocializmusnak nevezett műbalhé játékszabályai között, amint egy kis lehetőséget látott, azonnal kereskedni kezdett, átment igazi üzletemberbe. A főnökei nemcsak azért tartották, mert megkapták tőle a jatt egy részét, hanem azért is, mert gúzsba kötve is képes volt táncolni, kiválóan kereskedett a cége termékeivel.

Elmondok egy esetet.

Én már kisiparos voltam (a fenét voltam igazi kisiparos, a rendszer hibáit és hiányosságait kihasználó ügyeskedő voltam inkább, csak éppen ebbe a kategóriába voltam besorolva), amikor kitaláltam, hogy húsvétra tojásból ajándék kiscsirkeket készítek. Megfőztem egy csomó tojást, hogy ha megsérülnek, nehogy kifolyjon és megromoljon a belsejük, szemet festettem nekik, pléhlapból sárga lábakat stancoltattam, filcből szárnyakat és piros csórt ragasztottam – több száz darabot állítottam elő. Anélkül, hogy bármiféle engedélyt kértünk volna rá, ki-

raktuk őket egy nagy bevásárlóközpont elé, és mivel helyesek és olcsók voltak, az emberek vették őket, mint a cukrot. Nem volt igazán jelentős kereskedelmi tevékenység, de abban a leült és unalmas rendszerben, ami az akkori kereskedelmet jellemezte, mindenképpen üde színfoltnak számított.

És ki állt ott és árulta, ajánlotta a csibéket? Egy nagy textilkereskedelmi vállalat komoly osztályvezetője, akihez elvileg méltatlan az efféle apróságok adás-vétele.

A rendszerváltás idején, amikor botladozva ugyan, de újra talpra állt és erőre kapott a kereskedelem, hetvenöt éves lett volna. Azon gondolkodom, bele mert-e volna vágni az újfajta, háború előtti kapitalista kereskedésbe, amely annakidején annyi sikert hozott neki.

Gyanítom, nem. Csak szomorkodott volna, hogy nincs elég ereje már hozzá. És sajnos, erre konkrét példa is akadt. Talán jobb is, hogy már előtte meghalt.

*

Ahogy említettem, apám nem használta ki a származásából fakadó előnyöket, nem vált belőle a gazdasági életben vezető szerepet betöltő személy, mivelhogy a pártba sem lépett be. Komoly vezető állást pedig csak párttagok kaphattak. (Akárcsak manapság.) Ugyanakkor miből állt volna, ha belép? Semmiből. A barátai nem haragudtak volna meg rá, nem nézték volna le, még csak meg sem orroltak volna miatta. Mindenki tudta, talán legjobban az a hétszáz ezer párttag, hogy vicc az egész, megjátszás, még azok sem veszik komolyan, akik a párthierarchia legtetetjén állnak. (Akárcsak manapság.) Az igaz kommunisták ötvenhat utánra vagy kihaltak, vagy kiábrándultak – vagy pedig az elvtársaik addigra már kinyírták őket.

Arra hivatkozott, hogy ő vallásos ember, s ez eleve kizárja azt, hogy a vallás alapelveit támadó párttagok sorába lépjen. De egyszer egy elszánt főszer még így is be akarta léptetni. Akkor meg azt találta ki, hogy „elveszítette” az átmenetileg kapott próba-párttagkönyvét. Élt azzal a lehetőséggel, hogy olyan embert nem lehetett beléptetni, aki figyelmetlenül kezeli a párt szent ügyét. Ugyanakkor a forradalom alatt a vállalati munkástanács tagságot sem vállalta el, pedig az valóban szent ügy volt. Az első perctől kezdve, mikor október huszonharmadikán este bámultuk az utcánkban a rádió felé robogó és emberekkel megrakott teherkocsikat, tisztában volt vele, hogy akármekkora is a lángja a forradalomnak, ez halott ügy. Az orosz birodalom keleti blokkja olyan, mint egy erősre rakott boltív – ha kiesik egy darabja, az egész összeomlik. Tudta, hogy Moszkva nem fogja megengedni ezt. S óvatosabb, előrelátóbb – mondhatjuk úgy is: gyávább – volt annál, hogy a nevét adja hozzá. Nem is magát, minket, a családját akarta megkímélni.

Ilyen volt: okos és ha kellett, sunyi, a politikai realitásokat mindig figyelembe vevő, „fontolva haladó” kisember. Utálta és megvetette a kommunistákat,

de kénytelen-kelletlen elfogadta a játékszabályait. Engem, mikor október utolsó napjaiban lementünk az utcára, és a Körtéren vagy a szétlőtt Üllői úton végigsétálva (a Maléter-laktanya ekkor még nem volt szétrombolva) fiatal, felfegyverzett forradalmárokkal találkoztunk, mindig figyelmeztetett: a kommunizmus visszatérése után ezek mind börtönbe kerülnek és felakasztják őket.

*

Emlékeim szerint a hetvenes évek elejétől kezdve alakultak meg, ha nem is tömegével, de egy-egy területet (mondjuk járást) lefedve a mai szupermarketek állami elődjei, a nagyáruházak. A különbség annyi volt, hogy bár ezekben az apró vicik-vacakoktól kezdve a szőnyegeken, ruhaanyagok és ruhákon át a motorkerékpárokig sok mindent tartottak, élelmiszer, mint később a szupermarketekben, nem volt bennük kapható. Egy ilyen igazgatójává akarták kinevezni apámat, Pesttől nem is olyan messzire.

Mikor közölte ezt velem – már az nagy dolog volt, hogy egyáltalán beavatott – nagyon megörültem. Végre egy olyan állás, olyan tevékenységi kör, amelyben kifejtheti a tehetségét. Biztos voltam benne, hogy a lehetőségekhez képest – rengeteg idióta szabály és törvény kötötte még a kereskedelmet – a legjobban fogja vezetni az áruházat. Ráadásul pont karrierje végén kapott maga fölé egy olyan kereskedelmi igazgatót, aki nemrég került ki egy moszkvai egyetemről, és akinek csípte a szemét, hogy egy régivágású kereskedő vezeti a cég kincses-tárát, a raktárt. Egy ellenszenves, merev és önhitt balfaszt. Mindenféle abszolút fölösleges statisztikák és kimutatások vezetését követelte meg rajta, amelyeknek semmi köze nem volt a vállalat üzleti stratégiájához, lévén, hogy azt központi keretszámok írták felül. Ez a pasi megkeserítette az életét; gondoltam, öröm lesz megszabadulnia tőle.

De nem vállalta el.

Nem is értettem, miért. Mikor végre, a nyugdíj előtt szabadon kiteljesedhet.

Azt mondta, nem elég fiatal már, túl sok lenne a munka meg a mindennapi kijárási és hazautazás. Ellene vettem, hogy nem kéne a csúcsforgalomban szenvednie, hiszen a tömeg reggel befelé jön a városba, este meg ki, és ő pont ellenkező irányba haladna, külön utazási támogatásban részesülne... de akkor sem.

Utóbb világosodott meg, hogy bár látszólag tökéletes fizikai állapotban volt, már munkált benne a gyilkos kór, amely a végét okozta.

Egy év múlva derült ki, hogy beteg, további egy hónap múlva már halott is volt.

*

A saját lányomom, a kicsin látom, hogy nem érdekli az én fiatalkorom. Bármikor kezdek bele egy sztoriba, unalmasnak tartja, nem figyel. Szinte ingerlően, arrogánsan negligál. Én meg minek dumáljak hiába? Majd, ha nem leszek,

akkor persze kíváncsi lesz rá, ki volt, hogyan élt, miket tett fiatalkorában az apja. Nemcsak én nem érdeklém, hanem a körülmények sem, amelyek között éltem. Pedig azok gyökeresen mások voltak, mint a mostaniak. A nagyobb gyerekeimen, hálaisten, jóval több érdeklődést látok – a korral jön meg? Én sem figyeltem eléggé a szüleimre, nem faggattam őket a gyerek- meg a fiatalukról, a megszületésem előtti életükről – ennek, mikor írni szeretnék róluk, most látom kárát. Csak hallomásos ismereteim vannak az életük legfontosabb részéről. Pedig, ha kérdezgettem volna őket, megnyíltak volna. Az a helyzet, hogy az akkori közéleti, politikai állapotokat próbálom az ő életükhöz hozzáigazítani, a hallomásos történeteiket ezekkel megerősíteni.

Vagy éppencsak megemlítem, amit tudok és gondolok ezekről, és a homályosan felsejlő részleteket, bármennyire csábítanak is, elhagyom. Avagy egyszerűen nem írok meg olyan részleteket, amelyek pedig fontosak és érdekesek, de melyekről nincsen biztos tudomásom.

*

Hogy helyreállítsam romokban heverő önbizalmamat, lementem a Vasasba bonyózni. A Vasas akkoriban a Honvéd és a Dózsa erőteljességével szemben a technikus bokszot és a fineszt képviselte. És persze, oda sem bölcsészhallgatók jártak; a szüleimnek egy darabig nem is mertem megmondani, hogy bokszolok. Nem akarom részletezni, de két év után oda jutottam, hogy a nagy Edöcs Pistivel vívtam látványos szparring csatákat – ehhez, noha kábé húsz kilóval voltam könnyebb nála, megfelelő technikával, erővel és erőnléttel kellett rendelkez-nem. És persze magassággal is; vékony, colos gyerek voltam. Bármikor kicsaphatott volna, ha akar, de egy kívülállónak úgy tűnhetett, hogy egyenlő ellenfelei vagyunk egymásnak. Arra kellett nekem, hogy észrevegyem a hibáit meg a kihagyásait, és oda-odaszúrjak neki.

Ekkor történt, hogy az apám, miután egyszer hazajött, és az anyám panaszkodott rám, azt mondta: idejössz, kapsz egy pofont.

Addig mindig odamentem hozzá (vagy inkább ő lépett hozzám), és kaptam is egy pofont.

De most azt mondtam neki: Nem megyek oda. És ha idejössz, leütlek.

Nem is tudom, honnan merítettem a bátorságot ehhez. (Gorkijnak Az anya című regénye kezdődik így, de nem ez járt az eszemben, amikor mondtam.)

Az apám okos ember volt, felmérte, hogy nem viccelek, megteszem, amivel fenyegetem, és azt is felmérte, hogy rosszul járna, ha közeledne.

*

Megírtam már, hogy a szüleim soha nem aludtak együtt. Ennek az anyám volt az oka – ő nem akarta. Azt mondta, hogy neki állandó hőhullámai vannak, ki-

izzad, és minduntalan felriad, apámat megviselné ez, és a másnapi munkája látná kárát.

Egyrészt eljátszotta a migrénes és a fájdalokat hősiezen elviselő úrhölgyet, másrészt, mivel senki sem szólt rá emiatt, idővel olyan is lett. Ha rászorul az egyszerű, pénzkereső életmódra, nyilván helyt állt volna. De nem szorult rá, mert az apám nem engedte el dolgozni, és elfogadta minden hisztériáját.

Hogy miért fogadta el, arra rövidesen kitérek.

Így aztán a klasszikus hitvesi dupaágy egyik oldalán apám aludt, a másikon én.

Mivel akkor már volt barátnőm, akivel rendszeresen szeretkeztem (már, amikor és ahol alkalom adódott rá), általában nem voltam kielégületlen. Magyarán: nem feszített a vágy.

De apámat, aki akkor kábé ötvenéves lehetett, feszítette. Mivel hívő keresztény volt, és a feleségét is szerette, nemigen voltak nőügyei. Pedig lehetnek volna, mert jóképű és jó megjelenésű volt, és elő is tudta adni magát. Mégsem lépett félre (legalábbis nem sokszor), jobban érezte magát otthon, mint máshol, ahol szerepelnie kellett, eljátszani az uptodate hősszerelme. Ráadásul, utaltam már rá, a tízparancsolat szellemében igyekezett élni az életét; nem is maszturbált. Bűnnek tartotta – én legalábbis nem láttam, és nem is tudtam ilyesmiről.

Én viszont, aki sok mindenben – ebben is – vele ellentétesen alakítottam az életemet, ha rávitt a szükség, magamhoz nyúltam. Mikor napokig nem adódott alkalom a barátnőmmel szerelmeskedni.

Egy éjszaka átnéztem rá, láttam, hogy alszik, és kivertem. Egy férfizseb-kendő csupa lucsok lett, megpróbáltam valahova, ahol nem szúr szemet, elrejtteni. (Nem használtam nagypárnát.) Forgolódtam helyet kerestem neki. Akkor észrevettem, hogy fent van, engem néz. Néz, mindent lát, de nem szól egy szót sem. Nem értettem, miért nem teszi, az ilyen cselekedetet elítélendő dolognak tartotta. Azért nem protestált, mert a legszívesebben talán ő is ezt tette volna?

*

A széplaki nyaralónkból egy hétfői reggel indultunk fel Budára, amikor inkább tünődve, mint megijedve, megjegyezte: – Nem tudok pisilni.

Hiába erőlködött, nem jött ki neki vizelet.

Gyorsan felmentünk a lakásba, telefonált, törülközőt, pizsamát, fogkrémet és fogkefét vett magához, majd megkért, hogy vigyem be a Jánosba, az urológiára.

Addig nemigen adta oda nekem a kocsiját. Az a kocsi volt életének, összes munkájának a jelképe. Ma persze nevetséges ez, de akkor, mikor a kocsi státuszszimbólumnak számított, mikor a majd' egy kilométer hosszú utcánkban egyetlen kocsi állt a járda mellett, mégpedig a miénk, egyáltalán nem volt nevetséges. A személykocsikat, nemcsak az olyan szupereket, mint miénk volt, hanem a sokkal szarabbakat, a Trabantokat, Wartburgokat, Zsigulikat is misz-

tikus imádat övezte. Elő kellett fizetni és éveket várni, míg az ember kapott végre egy trehányul összerakott kocsit. Nagyon hülyén hangzik, de bevallom: hiába tudtam, hogy semmi alapja, számomra valahogy más embernek, többnek, jobbnak számított az, akinek van autója.

Odaadta a féltve őrzött kocsiját, pontosabban megkért, hogy én vezessem. Annyira rosszul volt.

A kórházban pillanatok alatt kiderült, hogy rákos, prosztatarákos, s hogy azonnal műteni kell.

Azaz...

A fenét kellett műteni. Olyan állapotban volt már, hogy semmiféle műtét nem segített rajta. De jó, mondjuk egyszer... kinyitották megnézték... nyilván ki is metszettek valamiféle rákos burjánzást belőle – de háromszor?! Haló poraiban is rohadjon meg az a főorvos, aki az első műtét után, melyből világosan tudható volt, hogy menthetetlen, még kétszer kés alá fogta. Nem a prosztatája ölte meg, hanem a szervezetében szétterjedt rák. Egyre gyengébb és magatehetetlenebb lett; a végén – anyám nyilván fizetett érte – átkerült egy egyágyas különszobába, ahol az utolsó napjait töltötte.

Mire ebbe a szobába került, már rettenetes állapotban volt.

Az utolsó hét alatt, amit itt töltött, altatták, magánál sem volt, nem érzett semmit, nem szenvedett – de akkor mitől lett az a két ránc, nem is ránc, két árok, mely az orrától futott lefelé az ajka mellett az álla aljáig?

Beszívta a levegőt, aztán csönd következett, hosszú csönd, egy örökkévalóságig tartó, mindig abban reménykedtem, hogy talán most... most végre vége van... de aztán hirtelen kifújta. Ütem mellette, néha órákon át... csak ez az akadozó levegővétel. A felfekvéstől már nem is vér, genny folyt alá, a háta, mint a klopfoló hús. Végig morfiumozták, az utolsó hetekben már magánál sem volt, nem érzett semmit, de szenvedni szenvedett... ott volt a párnája. Mi van, ha kihúzom a feje alól és az arcára szorítom? Mennyi gyötrelemtől kímélem meg... senki sem venné észre. Vagy ha észre is vennék, úgy tennének, mintha semmi sem történt volna.

Gyáva szar voltam!

Az urnáját anyám először a Farkasréti temetőben helyeztette el, de aztán egy közös urnasírt vásárolt a kelenföldi Szent Gellért kápolnában, és oda szállíttatta át. A fedlapon az ő neve is rajta áll: Baranyai Ferenc – 1915–1974.

*

A halálának másnapján lementem a halottas terembe, adtam a boncmesternek pár forintot, és megkértem, hogy mutassa meg. Csak a fejét láttam, mert a teste egy fehér lepellel le volt takarva – nem volt egy vidám látvány. Ugyanolyan szárnalmas volt, mint fent a különszobában. Elképesztő, hogy alig egy hónap alatt,

de inkább csak az utolsó egy hétben mennyire megváltozott, magabiztosból ré-
mültté és elkínzottá vált az arca.

Ha eszembe jutott később, még évekig, hosszú évekig ez a fájdalmas, keserű
arc ugrott elém. De aztán egyszer, észre sem vettem miként, változott a helyzet,
már újra olyan önbizalomtelinek, sőt, daliásnak láttam őt, mint mikor a villa-
mosmegállóból jött gyalog hazafelé. Azt is fel tudtam idézni, hogyan érkezik,
diadalmasan kopog a járdán a lépése.

*

A prosztatarákja felismerését, vagyis a betegsége első tünetét követően az apám
mindössze egy hónapot élt. Az utolsó hetet már végig öntudatlan állapotban,
morfiummal zombivá kábítva. Akkora fájdalmi voltak, hogy csak így lehetett
lenyugtatni őt. Az anyám végig mellette volt, a szemeit is ő fogta le.

Egyik délután – az anyám hazament, hogy aludjon pár órát – én voltam bent
nála. Tökéletesen le volt szedálva, nem érzett semmit. De váratlanul felriadt,
rám meredt – nem érzett semmit? –, a két szeme helyén két rémes, mélybe vesző
kutat láttam, és iszonytató rémülettel azt mondta:

Fáj. Nagyon fáj. Csinálj valamit!

Mit tudtam én segíteni? Semmit. Kirohantam, hogy szóljak a nővérnek –
éppen jött befelé. Hozta a szokásos morfiumadagját. Beadta, apám újra ájulásba
merült.

*

Egyetemista koromban történt, lent nyaraltunk a Balatonon, szokás szerint
az apámmal aludtam egy szobában. Akkoriban divatban voltak a nejlon ingek,
nejlon alsók... persze, alig lehetett hozzájuk jutni. Akinek volt, marha büszke
volt rá, pedig izzadt az ember bennük rendszeren. (Egyetlen előnyük az volt, hogy
könnyű volt mosni, szárítani, vasalni pedig nem kellett őket.) Nekem volt egy
amúgy passzentes alsógatyám, 100%-os műanyag. Kissé érdes felületű. Amelyik
a combhajlatomban a bal herém mellett bőrviszketést és nedvesedést okozott,
egyszerűen nem bírta a bőröm. De ezt csak akkor vettem észre, mikor már nagy
volt a gáz. Mikor rájöttem, mitől van, levettem a nadrágot, visszaváltottam
gyapjú gatyára, de már későn: az irgalmatlan viszketés nem múlt el. Úgy visz-
ketett, hogy azt elmondani nem is lehet. Az apám kérdezte, mi van. Elmondtam
neki. Erre ő, hogy az semmi, mit nyavalygok. Na jól van, lefeküdtünk. De én
annyira szenvedtem, hogy éjszaka felkeltem, kiosontam a konyhába, tettem rá
hideg vizet, meleg vizet, krémet, zsírt... semmitől sem múlt el. Kínomban ki-
mentem a házból, éjszaka az utcán sétálgattam, hogy ne figyeljek annyira oda
rá. Hajnal felé tértem haza, beosontam, lebújtam az ágyba. Apám felébredt, rám

nézett, mérhetetlen megvetés volt az arcán. Hogy te micsoda nyámnyila alak vagy, egy kis fájdalmat sem bírsz elviselni, mondta.

Csak mellékesen a viszketésről: egy anya pár éve megölte tízéves lányát – a köztársasági elnök kegyelmet adott neki. A kislányt olyan gyógyíthatatlan bőrbetegség gyötörte, amitől szó szerint is halálosan szenvedett... milyen lehet az egy anyának, hogy megegyezik a kislányával, hogy a legjobb, ha megöli őt. Meg is tette: beledobta a bekapcsolt hajszárítót a kádba, amelyben a gyerek feküdt. Utána nem titkolta, bevallotta, olyan mindegy volt már neki. Ennyit a bőrvizsketésről.

Aztán – csak hogy befejezzem a sztorit – Pesten elmentem egy barátom apjához, aki bőrgyógyász volt, s csodálkozott, hogy eddig is hogy bírtam ki. Felírt egy folyadék orvosságot, mondta, hogy csípni fog... hát csípett is. Majd beleőrültem. De két vagy három kezelés után elmúlt a fájdalom – és vele együtt a bőrproblémám is.

Még valami. Ez az orvos, egy nagyon rokonszenves pasi, megkérdezte: ugye te balkezes vagy? Igen, feleltem neki. De jobbal írsz? Igen, jobbal. Nem értettem, hogy miért kérdi, illetve jegyzi meg ezt. Aztán – jóval később – rájöttem. Azért, mert roppant szerencsétlen, frusztrált gyerekek láthatott, s az ilyen gyerekek frusztrációs problémáinak egyik gyökere az, hogy a szülők erőszakkal verik ki belőlük a balkezességet.

Na és akkor a slusszpoén.

Az ember, amikor sérelem éri, azon fantáziál, hogy az, aki a sérelmet okozta – akár úgy, hogy ő az okozója, akár, hogy más – jól fájzon rá. Kapja meg.

Aztán mikor ez néha bekövetkezik, akkor meg már sajnálja a másikat.

Nos, mikor az apám rákos lett, prosztatatarákos, akkor kétségkívül, nagyon nagy fájdalmak voltak. Ráadásul neki is ott fáj, ahol nekem, legalábbis azon a környéken, a tükénél. Ettől a fájdalomtól, meg attól is, hogy rádöbrent: másodpercek alatt meg kell válni az életétől, olyan lett, mint egy rémült, tanácstalan kisgyerek. Szánalmas volt. És akkor eszembe jutott, de csak, mint abszurditás, hogy azt kéne mondanom neki: ugyan, Api, szedd már össze, ne játszd itt meg magadat, próbálj már meg férfi lenni!

Persze, nem mondtam, hogy is mondhattam volna.

*

Apámban, noha nagymenő üzletembernek számított már a szakmájában, még mindig benne élt vidéki suhanc-létének kisebbrendűsége. Fiatalkorában felnézett az érdi potentátokra, a jegyzőre, az orvosra és a gyógyszerészre, no meg persze a plébánosra, és később, mikor megtehetette, barátokozni kezdett velük, vagy ha velük már nem is, hasonló státuszú társaikkal. Becsületére legyen mondva, hogy bár időközben lezajlott egy hatalomátvétel, amely egy gyökeresen másfajta (és silányabb) elitet hozott létre, nem térült el ifjúkora eszményeitől.

Budára kerülve a Kruspér utcai templom – többnyire ide jártunk misére – plébánosával is jó viszonyba került. Valószínűleg tudta róla, hogy „békepap” – így nevezték az állambiztonsági szervek által besúgásra kényszerített egyházi személyeket. De mivel azt is tudhatta róla, hogy egyházi főnökei tudtával vállalta el az ál-együttműködést a hatóságokkal, s hogy senkiről sem ad dehonesztáló jelentést, nem törődött ezzel.

Így aztán a plébános gyakori vendég volt nálunk, én pedig, a kiskölyök – akartam, nem akartam – a helyi ministráncscsapat tagja lettem. Pannonhalmára is csak úgy fogadták el a jelentkezésemet, hogy ajánlást adott arról, hogy becsületes, katolikus nevelésben részesülök.

Egyszer, pedig kifejezetten szerettem őt, nagyon csúnyán viselkedett velem. Nem magától – a szüleim készítették rá. Egy reggel – aludtak még – kiosontam a fürdőszobába, hogy a fütyimmal játszadozzak. Az apám mellett, a duplaágy másik oldalán ezt nem mertem megtenni. A fürdőkádban ültem, meztelenül, és meleg vízsugarat engedtem a makkomra. A vízcsobogás hangjára az anyám felébredt, kijött és meglátott engem. Én nem vettem észre, mert a fürdőszoba ajtaja a hátam mögött volt. Hangtalanul visszament és szólt az apámnak, aki persze kiabálni kezdett velem, fogalmam sincs, miért nem vert meg. De amint megtehették, szóltak pap barátjuknak, aki egy alkalommal, amikor abszolút nem számítottam rá, mások előtt váratlanul egy hosszas szentbeszédet nyomott le; szó volt benne fertelmes bűnről, a férfiúi önmegtartóztatásról, életszentségről és más egyebekről, a gerincsorvadásról például, melyet az ilyen esetek miatt előbb-utóbb kapni fogok. Rettenetesen szégyelltem magamat, elsősorban nem maga a tett, hanem amiatt, hogy mások is tudomást szereznek róla, és lenéznek engem.

*

De nemcsak a saját szemérmertlenségem ellen volt kikelve az apám. Mindenféle szemérmertlenség bántotta, és igyekezett meg is torolni azt. Különösen az olyant, amelyet ellenem, a saját fia ellen követnek el. Arra, aki elkövette, akkor én paráznát mondtam – ma abuzálót mondanék.

Nos, ez a bácsi egyszer a Gellért fürdő fenti kismedencéjének a gyógyvegyületektől átlátszatlan meleg vizében a kezembe adta a farkát. Ült a medence körbefutó ülőkéjén, jóságosan mosolygott, odahívott magához, és megragadta a kezemet. A fütyije előre ki volt véve a nadrágjából, nyilván. És persze állt, mint a cövek.

Én az első pillanatban megfogtam, de bár szorította a csuklómat, kirántottam a kezem, és elmenekültem. A pasi továbbra is mosolygott és hívott. Nem mentem oda hozzá, hanem hátrahúzódtam, elvegyültem a fürdőzők között, és mikor már nem látott, kiléptem a medencéből, leszaladtam az apámékhoz, akik nagy, magunkkal hozott gyékényeken napoztak. Leheveredtem én is, de nyilván

izgatott voltam, mert az apám észrevett rajtam valamit. El kellett mondanom neki, mi történt. Nagyon féltem, hogy meg fog szidni, de nem rám volt mérges.

Meg tudom-e mutatni neki az embert? kérdezte. Persze, hogy meg tudom, feleltem, jól emlékeztem rá, kopasz volt. Felmentünk. Hátulról látszott, a feje éppen túllógott a medencét körülvevő járda szintjén. Apám a fejére lépett és lenyomta a víz alá. Az ürge felbukkant és fel volt háborodva. Mondott is valamit az apámra, de ő nem felelt neki, hanem megpróbálta fejberúgni. Na de kérem, mondta a pasas, panaszt teszek az igazgatóságon. Félt kiemelkedni a vízből, mert még mindig kint lehetett a nadrágjából a fütyije. Rohadt buzeráns! szidalmazta az apám. Ez ugyan nem volt túl precíz megfogalmazás, de célba ért. Kérem, panaszt teszek. Tegyen, jöjjön ki, menjünk együtt.

Persze, nem mert kijönni, de a többi fürdőző között bent maradni sem lehetett kényelmes neki.

*

Anyám egyszer titokzatoskodva bejelentette, hogy vége, ezentúl mi is úgy élünk, mint mások. Azaz apám csak annyi pénzt keres majd, amennyi a fizetési lapján áll. Ennyiből kell megélnünk. De a kocsijuk meg balatoni házuk már megvolt, berendezkedtek egy esténként römizős meg kanasztázós nyugis életre, a húgom és én is a saját lábunkon álltunk már, minket nemigen érintett ez a bejelentés.

Nekünk gyerekeknek a szüleink soha nem beszéltek arról, hogy apám hogyan és miért keres olyan jól. Természetesnek vettük. Már nagyobbak voltunk, mikor észleltük ezt, de akkor sem igyekeztünk rájönni a nyitjára. Emlékszem arra a férfira, aki egyszer feljött hozzánk, az apámmal tárgyalt, és aki azt a nagy, nem gömbölyített, hanem sokszög oldalú herendi levesestálat hozta, amely ma a vidéki lakásunkban az egyik könyvespolc legfelső sorát díszíti, s forgalomból kivont ötforintosokkal van tele. A teteje, nem emlékszem, mikor és miként eltörhetett; már nincs meg. Apámnak több ilyen látogatója is volt akkoriban. Az anyám még kávé és sós tallért is vitt be nekik. (Amiért alkalmanként nekem kellett elmenni az Üllői út egyik mellékutcájának házába – csak ott lehetett kapni.) Hogy miről beszéltek, azt nem hallottam, de az elmenetele után az apám szavaiból sejthető volt: ez is pénzt hozott volna inkább.

Csak később tisztáztam magamban, de akkor sem kérdeztem rá, valahogy világosná vált a számomra, hogy miből ered a jómódunk. Elégyszer nyaraltak nálunk az apám főnökei, hogy rájöjjenek: a jattból. És hogy ők is benne vannak valamiképpen.

Apám egy nagy textilgyárnak volt a raktárvezetője. Nem kereskedelmi osztályvezetője, nem kereskedelmi igazgatója – sima raktárvezetője. Soha nem vágyott többre. Raktárvezető. Rajta akarta tartani a kezét a vállalat kereskedelmén. Később aztán kapott egy színekúra osztályvezetői kinevezést, de az sem jelentett mást: nála deponálták a vállalatnál gyártott összes anyagot, ő tartotta számon

és adta ki a raktárból őket. Néha még a gyártásba is belefolyt. Hogy miből mennyi kell, és talán nem is volt minden legyártott tétel szabályszerűen lekönyvelve. Rajta múltott, hogy egy anyagért folyamodó vállalat kap-e árut, ha kap, mennyit kap, és milyen felárral kapja. Talán más cégeknél is hasonlóan folyt az árukiadás, talán más szakmákban, mondjuk az élelmiszeriparban vagy a mechanikai termékeknél sem ment másként, de valószínűleg apám különösen profin és hatékonyan intézte a dolgot. Más textilipari vállalatok kereskedelmébe is belefolyt, tudták, hogy jó kapcsolataik vannak; hozzá kerültek az ilyen sundám-bundám kereskedelmi ügyek. Ő intézte a piszkos melót, ő vette át a pénzeket, őt vitték volna el, ha rajtakapják, nálunk volt kétszer is házkutatás... de mivel a sáp hozzá került, ő vette le a fölét. Persze, jutott a főnökeinek is, akik ezt lehetővé tették.

Hiánygazdálkodás. Ez volt a titok: hiánygazdálkodás. Nem volt áru, ha volt is, kevés volt. Azt éreztem, hogy a szüleim állandó feszültségben élnek, állandó félelemben... s mikor hasonló ügyben egy másik vállalatnál volt egy nagy lebu-kássorozat, az apám kiszállt, volt ereje kiszállni.

Megértettem őt, illetve a döntését, amit nyilván anyámmal együtt hozott meg. Közledezt nyugdíjazásának az ideje, a hátralevő éveket már nyugalomban akarták eltölteni. Nem kért és nem fogadott el többé csúszópénzt. Nem hiányzott neki az állandó feszültség, az meg hogy lebukjon és esetleg leültessek, pláne nem hiányzott.

A helyében én is így tettem volna.

Nem igazán jött be neki a dolog, mert a nyugdíjba menetele előtt egy évvel meghalt.

*

Egy egyszerű eset.

Elfogyott a vállalata által előállított klott anyag. (Ekkor már újabb, életében az utolsó munkahelyén, megint egy újpesti vállalatnál dolgozott.) A klott pamutból készül, vékony és sűrűszövésű, egyik oldalán erősen fénylő, általában sötétre festett olcsó vászon; kék színben iskolai köpenynek, feketében fiú tornanadrágnak használták. Sok iskola kötelező viseletként elő is írta.

És nem volt. Elfogyott, nem lehetett kapni, apámék pedig nem gyárthatták, mert az előre lefektetett tervszámok másfajta anyag előállítását írták elő számukra. Valamelyik okos elfeledkezett róla, hogy közeleg az iskolaidő. Már olyasféle hangok hallatszottak, hogy ez az ifjúság elleni véték, szándékos szabotázs történik, és hiába tudta a cég megvédeni magát, ilyen vádak miatt, még ha igaztalanok is voltak, meghurcolták az embert.

Apám ezt később mesélte el, mikor számára már semmi következménnyel nem járt a dolog, és amikor én is üzleteltem már; egy textilüzemből egy teherautónyi gézanyag – amiből ingeket varrattam – kézen-közön hozzám került.

A vállalat vezetői válságtanácskozásra gyűltek össze, őt is behívták. Miután sokféle megoldás felmerült, egyik impotensebb, mint a másik, azt javasolta, hogy gyártsák le klottból a szükséges mennyiséget, de ne klottként, hanem színes lepedővászonként könyveljék le – ez belefért a tervbe –, és vékony pamutvászonként forgalmazzák. Végül is a klott is vászon. Ez csalás, mondta az egyik igazgató. Ez valóban az, felelte apám, de ha nem csináljuk meg, maga mehet a börtönbe, vagy a bálákat tologathatja az udvaron.

Persze, hogy megcsinálták, az anyag – vékony pamutvászon – javarésze egy nagy pesterzsébeti varrodának jutott, minden gyerek időben megkapta a maga iskolaköpenyét és a klottgatyját, apám pedig egy csomó pénzt keresett az ügyleten.

*

Bár apámra, mikor tudatosult bennem, miként keresi a pénzt, felnéztem, és kifejezetten bátor embernek tartottam, arra is rájöttem, hogy nem minden tekintetben egy Grál-lovag.

Az első kocsija egy Opel Kadett volt. Ma már nincs meg ez a márka, de noha csak egy kiskocsi volt, annakidején, különösen itthon, amikor nem lehetett külföldről autót behozni, kifejezetten menőnek számított. Az apám igen óvatosan kezelte, keveset is használta, úgyhogy szinte tökéletesen új állapotban adta el. Lehetőség nyílt egy még jobb kocsit, egy új VW Kieftert vennie.

Az Opelt nem más, mint családi barátunk, az Sz. nevű plébános vette meg.

Nem kellett volna megvennie. Vagy miután megvette, nem kellett volna a visszaadásával előállnia.

Nem is tudom, abban a helyzetben mi lett volna a megfelelő eljárás.

Elvitte ugyanis a kocsit egy autószerelőhöz, aki megállapította, hogy a festés alatt lévő vázanyag igen vékony. Vékonyabb a kelletnél – ami az ő véleménye szerint azt jelentette, hogy az autó elkorrodálódott, magyarul: megrozsdásodott. A festés tartotta csak egyben. Legalábbis ezt állította Sz-nek, ő pedig az apámnak. Ha valaki, az apám tudta, hogy ez nem igaz, mert abszolút óvatosan bánt a kocsival, és alul védőréteget fújatott rá. (Egyébként minden holmiját ugyanilyen precízen kezelte.) Sz. vissza akarta csinálni a boltot, visszakérte az árát.

Apám pedig – hosszan tárgyalt erről az anyámmal – nem adta vissza. Talán félt, hogy másnak már nem tudja olyan jól eladni.

Ez volt a barátságuk, sőt, egész kapcsolatuk végpontja.

Én a magam részéről visszavettem, és újra eladtam volna a kocsit. Ugyanannyiért, vagy valamivel kevesebbért biztos megvásárolták volna. Annyit tanultam a dologból, talán apám is megtanulta, hogy barátokkal nem szabad üzletelni.

Sz-szel aztán volt még egy találkozásom. Akkor már egy másik, a főváros legnagyobb plébániájának volt a főnöke. Valamilyen szociológiai anyagomhoz volt szükségem adatokra, gondoltam, ő megadja. Barátsággal fogadott és segített. Emlékezett a kellemetlen autó-ügyletre, de nem hányt a szememre; fiatal korom miatt nem volt, nem is lehetett közöm hozzá.

Nekem – habár egyszer kiskoromban megszegényített, de azt is a szüleim kívánságára tette – nincsenek kellemetlen emlékeim vele kapcsolatban.

Apámnak voltak.

*

Ha valakinek, hát apámnak tudni kellett volna főzni. Legalábbis, ismerni a főzés alapfogásait. Kisgyerekkorában tanúja lehetett, hogy a mamája a gazdagéknál való szolgálat után hazatérve miként üt össze sebtében vacsorát a családnak, később meg, mikor a szülei már Érden laktak, élvezhette a bőséges vasárnapi ebédeket, és ugyanígy lehetett a mamám készítette remekekkel is. Mégsem tudta, vagyis inkább: mereven elzárta magától a kajakészítés elemi tudnivalóit.

Mielőtt elmondok egy vele, és egy nélküle megélt esetet, már előre megpróbálom megfejtetni a hozzáállása okát. Annyira meg akart felelni a tekintélyes és felelősségteljes értelmiségi úriember képének, akinek olyan pimf dolgokhoz, mint a háztartási munka, semmi köze sincsen, hogy még egy szendvicset sem tudott elkészíteni magának. Alaposan benne volt ebben a macsó hozzáállása is: a sütés-főzés a nők dolga, komoly férfiembernek semmi köze hozzá.

Íme, az egyik eset:

Egy délután kettesben tértünk haza valahonnan a Bercsényi utcai lakásunkba. Olyan éhes volt, hogy nem várta meg a mamámat, aki valahol máshol tartózkodott, és azt ígerte, hogy nemsokára hazaér – nekiállt összeütni egy rántottát.

Fogta, a gázra feltett tepsibe beleütött két tojást, és elkezdte kevergetni. Én sem voltam a főzésben valami nagy ász, de azért megjegyeztem: Api, ezt nem így csinálják! Először a zsírt kell beletenni és felolvasztani. (Akkor még zsírral főztünk – mostanában, hatvan-hetven évvel később újra rákapok.) Nem mindegy? felelte, a lényeg, hogy minden benne legyen.

Hát benne is volt minden, elsősorban a füst. Majd' leégett a konyha. Anyám már az utcáról észrevette, és rohant haza, hogy mentse, ami menthető.

A másik eset:

A nagyanyám minden évben vágott disznót. De hogy nézett volna az ki, hogy a böllért, meg a disznó lefogására, pörzsölésére és más egyéb tennivalókra (köztük egy-két stampó felhajtására) átrendelt szomszédokat egy öregasszony dirigálja? Apám volt a legelső férfi a családban, ő volt kénytelen elvállalni a dirigens szerepét. El is vállalta, bár kedve nemigen volt hozzá. A helyszínen aztán összeszedte magát és úgy viselkedett a jelenlevőkkel, ahogyan azt az egyszerű

népekkel való bánás módjaként képzelte. Pár évvel később, miután nem élt már, és én vettem át a család férfiemberének szerepét (holott a Beatles, és a Doors tagjainak sorsa jobban érdekelt, mint a szerencsétlen disznó lefogása, leszúrása és kivéreztetése, a véreből a hagymával készült sült elfogyasztása, majd a kolbász fűszerezettségének beállítása), a böllér az esemény végén, nem kis emberismeretről tévén tanúbizonyságot, megjegyezte: maga sokkal jobban csinálta, mint az édesapja.

*

Az apám halála és anyám új lakásba való költözése előtt rövid időszakban történt, hogy kihúztam az előszobaszekrény egyik alsó fiókját – ekkor még a szüleim bútorai voltak a lakásban –, és belemélyedtem az ott lévő születési, házassági és halotti anyakönyvi kivonatokba.

Érdekes dokumentumokat találtam: ott volt apám mind a négy nagyszülőjének születési dokumentuma. Apám apjának a szüleié is; ennek a nagypapámnak a családjáról ugyanis nem sokat lehetett tudni; egyszerűen csak feltűnt a fővárosban, attól kezdve echte pestinek tekintette magát, s mások is így tekintették őt. A szüleiről sem a feleségének, sem később a gyerekeinek nem beszélt. Az anyakönyveiből kiderült, hogy Tamásiban született, s míg fel nem került Pestre, ott is élt Tolnában. S hogy nem is magyar, hanem lengyel eredetű.

A zsidótörvények idején, ahhoz, hogy az ember felelős pozíciót tölthessen be, bizonyítani kellett, hogy egyik nagyszülőjében sincs zsidó vér. Nahát, apám ezt a követelményt tökéletesen teljesítette, mind a négy nagyszülője gój volt. Nem kevés utánjárással az illetékes plébániahivataloktól szerezte be az anyakönyvi kivonatokot. Abban az időben az ő kérelmei, gondolom, nem lehettek egyediek, mindenki lázasan igyekezett bizonyítani, hogy semmi köze a zsidókhoz.

Apám minden nagyszülője igazi, jó magyar, templomban keresztelkedett ember volt.

Egyszer felkiáltottam, s mivel anyám is a szobában volt, neki szóltam oda: Mami, itt az áll, hogy Api, Anya házassága után hat hónapra született!

Miután nem felelt erre, megkérdeztem: Anya – azaz a nagymamám – a házassága előtt már három hónappal teherbe esett?

Az én tisztességes és templomba járó, a szexet és a szexualitást még hírből sem ismerő szentéletű nagyanyám? Itt valami tévedés van, gondoltam, még egyszer megnézem az iratokat. De anyám kikapta kezemből a dokumentumot és a többivel együtt visszarakta a fiókba, azt pedig betolta. S mikor arra kértem, hogy nyissa ki, mert meg akarok győződni arról, hogy jól olvastam-e, nem hagyta, hogy másodszor is elővegyem az anyakönyvi kivonatokot. Olyan dühödtt, feszült és természetellenesen merev, elutasító kifejezés telepedett az arcára, mint amilyent kábé harminc évvel azelőtt láttam rajta, mikor azt

kérdeztem tőle, hogy a húgomnak miért puncija van, nem pedig fütyije, mint nekem?

Nem engedte, hogy még egyszer belenézzek az anyakönyvekbe. Sőt, a tudtom nélkül aztán – pedig azok engem is megillettek volna, az én őseimről volt szó, nem az övéiről – kidobálta vagy más módon eltüntette az összes régi anyakönyvi kivonatot.

Tehát apám hat hónapra született.

Szegény, szerencsétlen és tudatlan falusi nagymamámat, aki tizenhét éves volt ekkor, a nagyapám elcsábította és teherbe ejtette. Aztán mikor kiderült a baj, elvette feleségül.

Még ha figyelembe is veszem, hogy több, mint száz év telt el azóta – senki sem élt már a szereplők közül –, nehéz elképzelni arról az öregasszonyról, aki az emlékeimben él, hogy el akarják csábítani, hogy enged a csábításnak, és talán élvezi is azt.

Egy családnál dolgoztak, a nagyapámat a nyomdából gyakran hazaszalasztották... ott megismerkedett a házimunkát végző sváb kislánnyal, lukat beszélt a hasába és megejtette. Rutinból csábította el, nagy franc lehetett. Már volt egy gyereke, aki felnőtt korában – ez már a nagyapám halála után történt – alkalmanként kijött Érdre, ott ebédelt velünk, az apámmal jóban volt, még kártyázott is vele. Apám halála után eltűnt, de jóval később aztán, miután a nagymamám is meghalt, és anyám intézte a ház eladásának ügyét, előkerült, és bizonyos, nem túl nagy részt kért a házáért kapott összegből. Az anyám nem adott neki, mondván – ebben egyébként tökéletesen igaza volt –, hogy az érdi ház rendberakásához és felújításához mindig az apám adott pénzt, a pasi sosem erőltette meg magát... erre az – ebben meg neki volt igaza – eltűnt, és soha többé nem jelentkezett. Pedig az apám féltestvére volt.

Jó darabig tiszta volt a kép: a nagyanyámat a nagyapám a házasság előtt teherbe ejtette, és – főként a mindkettőjüket foglalkoztató családtagok nyomására – feleségül vette.

De aztán elgondolkodtam a dolgon, és változott a véleményem.

*

Már előtte is gyanús volt néhány körülmény, és miután kiderült ez a hat plusz három hónap, összegeződtek.

Laci nevű nagybátyámat én személyesen nem ismertem, de sokat hallottam róla, és a fotóit is láttam. Egyik arcképe a nagyanyám éjjeliszekrényén állt. Volt egy közös képe az apámmal is. Ha nem is tudatosítottam, hogy miért, zavart ez a kettős fénykép. Aztán rájöttem: a két testvér, noha mindkettő megnyerő, rokonszenves fickó volt, egyáltalán nem hasonlított egymásra. Apám kimondottan jóképű, érzékeny arcú, de határozott, a kellemetlenségeken felülkerekedő alak volt, Laci nagybátyám viszont mosolygó képű, kissé bizonytalan fiú. Csak

később tűnt fel a kettejük közötti eltérés – mintha nem testvérek, hanem kollegák, jó barátok lettek volna.

Aztán még valami, aminek csak áttételesen van köze az előbbihez.

Apám és a nagyapám nem nagyon bírták egymást. Ezt már négyéves koromban is észrevettem, de csak később tudatosítottam magamban. Mikor vasárnapként kimentünk Érdre, a szombat akkor munkanap volt még, a nagyapám behúzódott a konyhaasztal mögötti sarokba, és onnan, míg ott voltunk, nemigen jött elő. S onnan tett kellemetlenkedő megjegyzéseket az apámra. Apám meg vissza, órá. Apám persze játszott a nagyfiút, a családfőt, aki gondoskodik nagyanyám – kéttagú – családjáról is. Kétségtelenül, volt gondoskodni való: a baromfiudvar baromfikkal, akiknek folyton táp kellett, a kert a permetező szerrel; emlékszem, a tüzelő megvásárlása és odaszállíttatása, fa és szén vegyesen – mit és mikor és mennyit? – minden évben gondot okozott, mivel igen hektikusan lehetett csak beszerezni ezeket. Apám vette meg az utcai oldalra való kerítésanyagot is, aminek az összeszögeléséhez a nagyanyám Franci bácsi nevű ács testvére jött át Környéről... ilyenkor a nagyapám igen-igen kisfiú volt. Egy-egy érintést, simogatást, kedves szót soha nem láttam köztük. Mintha nem apa-fia lettek volna.

A nagyapám – ahogy a nagymamám néha mérgében szidta – nemcsak itta, hanem védte a bort. Fröccsök formájában képes volt egy este egy-másfél litert elkortyolgatni. Ez hajlam, ahogy ma mondják: a gének kérdése. Az apám meg nemhogy nem ivott; direkt rosszul lett, ha két deci bornál többet kellett valamilyen vállalati ünnepségen meginnia.

Mi, azaz az én családom, apám, anyám, meg a húgommal mi ketten, mikor semmiféle rendes élelmiszert nem lehetett kapni, innen, Érdről láttuk el magunkat. Minden hétvégén hazavittünk egy-egy tyúkot: vagy lepucolva, azaz toll nélkül, négy felé vágva, a belsőségeket külön félretéve, amiket aztán Mariska néni dolgozott fel nálunk, vagy már eleve megfőzve-sütve, elkészítve. Süteményt – ebben a nagymamám nagy volt – meg tojást és lekvárokat (azóta sem ettem olyan finom birsalmalekvárt, mint akkor), igazi, nem olajból készült málnaszörpöt és mindennek a tetejében, még ősszel, sőt tél elején is virágokat, gondosan összeállított virágcsokrokat. Egy hétig éltek csak, mert a következő hét végén újabb csokrot kaptunk, az orromban máig benne van a kiürített vázák vizének édeskés rothadásszaga. A csuda tudja, hogyan csinálta, a nagymamám még nagyon finom, alkoholt csak nyomokban tartalmazó almabort is készített. Óvatosan kellett kibontani, mert, mint a pezsgő, kilőtt. És persze minden évben egy másfél mázsa körüli disznót is levágott, azaz levágatott. A háztartási hulladékon kívül azt is el kellett látni táppal meg kukoricával, a böllért meg kellett fizetni – a ház végén lévő füstölőben készült disznóságokat is zömében mi kaptuk.

És akkor a vasárnapi fejedelmi ebédekről még nem is beszéltem. A nagymamám tehát sokszorosan meghálálta azt az összeget, amit az apám a ház költségeire meg a rendbehozására áldozott.

És még valami: a nagymamám nagyon finom és erős, hatvan százalékos pálinkát tudott főzni. Természetesen titokban, a háznál főzés tilos volt. Az apparátot abban a helyiségben tartotta, ahol a kukoricát darálta, s egy mozdulattal a szerszamos polc mögé lehetett rejteni. Az én életemben soha nem került sor ellenőrzésre, gyanítom, a fináncok egy másodperc alatt kiszúrták volna. Ezzel a hatvan fokos gyilkos erejű pálinkával ajándékozta, jobban mondvá: vesztette meg apám a feljebbvalóit a munkahelyén.

*

Aztán, noha nagyon kisfiú lehettem ekkor – ennek látszólag semmi köze nincs az apám és a nagyapám egymást semmibe vevésének – a nagymamám egyszer elvitt ahhoz a családhoz, amelyiknél fiatalkorában szolgált. Én őt nagyon öregnek láttam – pedig nem sokkal lehetett több ötvennél – de arra felfigyeltem, hogy egy még nála is jóval idősebb, minduntalan sírva fakadó öregasszonnyal beszélget. Mégpedig nagy-nagy tisztelettel. Kisgyerekként zavart a túlzó, szinte megalázkodó alázatossága; hazafelé nagyanyám elárulta, hogy a nő azért sírt, mert nemrég halt meg a fia.

Apám nem sokat mesélt a fiatalkoráról, de miután, arra az időre, ami az egyetem nappali tagozatára való átkerülésem előtt telt el, sokadik kérésemre egy textilvállalatnak a Szamuely utcában lévő raktárában szerzett nekem munkát, pár szót mondott a maga inaskori tapasztalatairól. A raktárban, ahol kezdetben dolgozott, őt is ugyanolyan jóindulatú barátsággal kezelték, ahogyan engem itt. Rólam tudták, hogy az apám fia vagyok, de róla..?

Róla meg azt, hogy egy nagy nyomdaipari vállalat leendő, az apja mellett már komoly feladatokat kapó tulajdonosa ajánlotta, mivel az anyja náluk szolgált annak idején.

Csak ezért? Csak ezért kezelték aztán jóindulattal?

Rájöttem, legalábbis gyanítottam, és gyanította ő maga is, hogy ennél jóval többről van szó. Ez az ember, aki odavitte, lehetett az igazi apja, ez, és nem a nagyapám csábította el fiatal lány korában a náluk cselédeskedő nagymamám.

Ez sem az ő számára, sem az én számomra nem volt bizonyosság, csak gyanú. Erős gyanú. Ennek az embernek a haláláról beszélt aztán az édesanyja az én nagymamámnak, amikor látogatást tettünk náluk. A bíder komódot sem a bútorok megőrzése miatt kapta a nagyanyám, hanem kárpótlásul az esetért.

Így hát – nem számított, hogy a zsidóknál a faji hozzátartozást nem az apa, hanem az anya kiléte határozza meg – apámat úgy a fiatalkori, mint a későbbi főnökei maguk közé tartozónak gondolták, és akként is kezelték. Tanították, segítgették. Azért sajátított el mindent, amit meg lehet tanulni a szakmáról, azért voltak kiváló kapcsolatai, mert zsidónak tekintették. Az is volt tulajdonképpen.

Ennek megfelelően kettős identitással élt. Bent a munkahelyén, mikor az ügyleteiről tárgyalt, zsidóként viselkedett. Emlékszem, néha reggelente oda-szólt a mamámnak: Ma a zsidó kalapomat készítsd ki, sálat is hozzá. Nyilván valamilyen fontos tárgyalásra ment. Ez egy fekete nyúlszörkalap volt; a Kozma utcába is ezzel járt. A balatoni nyaralónkba nemcsak azért jöttek le szívesen a főnökei, mert jól érezték magukat – hanem mert vele érezték jól magukat.

Otthon meg, köztünk igazi jó katolikus volt. (Nekem ugyan lehetett.) Mivel életében annyi megtorlatlan gazemberséget látott, nem hitt a zsidók kérlelhetetlen Mindenhatójában, aki még itt a földön megtorolja a gonoszságokat. Gyánítom, a feltámadásban és az örök életben őszintén hitt. A lelkek túlvilági találkozásában. Ugyanakkor meg olyan volt, mint maga a zsidó Úristen. Jahve, Elohim. Akinek a nevét a teremtményeknek ki sem szabad mondaniuk. Öntörvényű, a maga igazságában biztos, azt feltétlenül megvalósító uralkodó. Mint afféle okos, előrelátó zsidó, katolikus középiskolába íratta a gyerekeit. Tudta, hogy a világban időnként fellobog a gyűlölet, és akkor megint jöhet egy kristály-éjszaka. Nem volt egyedül ezzel.

Azt remélte, hogy a nyugdíjba menetele, sőt, már privát-bizniszselésének a beszüntetése után is megszűnik a kettős identitás kényszere, élheti a maga egyszerű, nyugis és problémamentes életét.

Nem adatott meg neki.

*

Ötvenhatban apám negyvenegy éves volt. A szakma összes csínját-bínját ismerte. November negyedike után, miután az orosz katonák visszajöttek (igazából ki sem mentek, csak csöndesen masíroztak ide-oda pár napig), és biztossá vált, hogy visszatér a kommunizmus, a szovjet típusú ipar- és kereskedelem-politikával együtt, amelyben – látszott – normálisan gondolkodó embereknek továbbra sem lesz helye, az értelmesebbek, akik nem nyugodtak bele abba, ami addig itthon folyt, és nem láttak reményt az életük kiteljesítésére, a nyitott határokon át megindultak nyugat felé. Napokon belül, míg a határokat le nem zárták, minimum negyedmillió ember hagyta el országot.

Mi nem mentünk.

Pedig, ha valakinek lett volna értelme valamelyik nyugat-európai, de akár észak- vagy dél-amerikai országban újrakezdeni az életét, akkor az az apám volt. Nála jobban senki sem utálta a kommunistákat, és nála gyorsabban senki sem tudott volna a textilkereskedelemben beilleszkedni. Ráadásul, mintha csak megérezte volna, hogy jön egy lehetőség, németül is megtanult. Otthon, esténként, éjjeliszekrényének a lámpája mellett, önerőből.

A kollegái közül sokan kimentek. Az én osztályomból is disszidált két osztálytársam. A mi családjunkban is felmerült, hogy mi is elhagyjuk az országot. Minket, gyerekeket nem avattak be, de tudtam – tizenhárom éves, értelmes

nagyfiú voltam ekkor –, hogy sokat beszélgetnek, vitáznak róla. Nekünk, különösen a kilencéves húgomnak megváltás lett volna, ha nem itt, ebben a szar országban élünk tovább, hanem kimegyünk.

Ő aztán jóval idősebben, ki is ment. Ha nem is lett jazzénekes, egy énekkarban énekelgetett. Egyszer még a híres sydneyi operában is felléptek. Disszidált az első feleségem is, a három közös gyerekünk közül a két kisebbet, hála isten, magával vitte. Azért mondom, hogy hála isten, mert Németországban, ahova kerültek, a mienkénél sokkal – milyen kifejezés illik ide, amellyel nem sértem meg az országomat és a benne lakókat? – sokkal emberibb és élhetőbb közeg várt rájuk. Én, mivel megvolt a konzuli útlevelém, annyiszor láttam őket, ahányszor csak akartam, ők pedig a rendszerváltás után bármikor hazalátogathattak.

De ötvenhat őszén mi maradtunk Magyarországon.

Az apám anyja miatt. Hogy mi lesz vele, ki fogja támogatni, ha mi nem leszünk.

Kétségtelen, akkor nem lehetett tudni, miként szankcionálják majd a disszidensek itthon maradt hozzátartozóit. Megkapják-e azt a pénzküldeményt, amit kintről adnak fel a számukra. De az apám, ahogy nem sokkal később megszervezte, hogy dollárért vegye meg az első kocsiját, ezt is meg tudta volna oldani. És hivatalosan is megoldható volt, sok disszidens így segítette az itthon maradt szüleit. Voltak öregek, akiket a gyerekeik kivitettek maguk után.

Nem a gyerekei jobb sorsát tartotta szem előtt, hanem az idős édesanyját.

Ez is egy szempont. Meg lehet érteni.

Mégis, máig, halála után félszáz évvel is felrovnom neki ezt.

*

Rendben.

Apámnak fontosabb volt az édesanyja biztos jövője, mint az édesgyerekeié. A nagyanyám sokféle módon jelét adta a szeretetének, apám a kisebbik fia meg a férje halála után az egyedüli biztos pontot jelentette a számára. (Ez sem igaz egészen: apám halála után én és az első feleségem tartottuk benne a lelket.)

Apám csak szeretetet kapott otthonról.

Miért nem tudta ez továbbadni nekünk, a gyerekeinknek?

Mert nem tudta – simogatás helyett csak ütött, vágott minket.

Anyám szerint szeretett, csak nem tudta kimutatni a szeretetét.

Ha nem tudja kimutatni, feleltem neki dühösen, akkor nem is szeretett.

Igen, elgondolkodtató ez – hadd hozzak irodalmi példát az én esetem helyett, hiszen elfogult is lehetek.

Itt van a *Liliom*, Molnár Ferenc remeke.

Ebben egy Liliom nevű körhintás legény él együtt egy kis cselédlánnyal, Julival. Üti, vágja, megalázza. Még halála, illetve a feltámadása után is durván bánik vele. Vagy egy kevésbé ismert, még keményebb darab: Füst Milán *Bol-*

Akt ellenfényben

dogtalanokja. Itt is egy pasi a főszereplő, Huber Vilmos, aki senki iránt sem tudja kimutatni a szeretetét és romlásba taszítja azokat, akik a durvasága ellenére sem válnak meg tőle.

Tehát, hogy is van ez? Szerették ezek a figurák azokat, akik végig kitartottak mellettük?

Csak mondták, de akármit is gondoltak erről, romlásba döntötték őket
Szeretett az apánk minket vagy nem szeretett?

*

Nem tudtam, nem is érdeklődtem utána, ma meg már nincs kinél érdeklődni: miért otthon operálta meg egy orvos a húgom szemét, és nem bent, a kórházban vagy klinikáján?

Mert így történt: otthon, a zongora tetején rögtönzött anyám a húgomnak egy operációs asztalt, és az orvos ott hajtott végre rajta egy szem-korrekciós műtétet, mely ugyan nem oldotta meg Judit összes szem-problémáját, de megszüntette a kancsalságát. Ettől kezdve, igaz, addig is hordott pápaszemet, öthatéves lehetett ekkor, szemüveggel tökéletesen látott.

Csak egy társult gondolat: nemcsak az orvos vállalt felelősséget ezzel a lakásban megejtett műtéttel, hanem az apám is. Nyilván megvolt a jó oka, hogy erre ne a kórházban, hanem otthon kerüljön sor.

Velem kapcsolatban is volt apámnak egy esete, amelyről csak évek múlva szereztem tudomást – de legalább tudomást szereztem. Ez is az érthetetlen, vagy legalábbis titkokban kifejtett jótéteményei közé tartozik.

Volt egy időszak, amikor annyit baszogatót, és annyira kibíráhatatlannak éreztem az otthoni légkört, hogy elköltöztem hazulról. Mégpedig Dzsoni bácsiékhoz mentem lakni. Mielőtt rá, illetve a családjával való viszonyomra kitérek, el kell mondanom, hogy ekkor szinte gyűlöltem az apámat. Arra gondoltam – persze, odáig sosem jutottam el, hogy megtegyem – hogy éjszaka lemegyek az utcára, egy benzinnel teli tepsit tolok be a kocsija alá, és felgyújtom.

Nos, Dzsoni bácsi, aki másod-nagybátyám volt, Magyarország egyik legjobb kosárlabda-csapatának volt az edzője. Akkoriban a sportolókat és az edzőiket figyelem és tisztelet övezte – őt is. Apám egy teljesen más területen működött, ahol sok pénzt tudott keresni, mindkettő elismerte és irigyelte a másikat. Általános iskolás koromnak mind a nyolc éve alatt Dzsoni bácsi fiával, Ákossal együtt nyaraltam Érden, együtt fedeztük fel a Duna-partot és a falu egyéb titkos területeit, a szüleink minden hétvégén meglátogattak minket meg a nagymamáinkat.

Szinte humoros volt a helyzet – persze, csak utólag – hogy a rollerezés – igen, a rollerezés! – ürügyén nemcsak én vetélkedtem az unokatesómmal, hanem az apánk is egymással. Az Alispán utca felső vége kissé befelé lejtett, ezt használtuk mi ki, és nagyokat versenyeztünk Ákossal. Én az utca egyik ol-

dalán, ő a másikon, de közben figyeltük egymást. Nem a rollitudáson, hanem a rolleren múlt, hogy ki hagyja le a másikat.

Persze, aki lemaradt, addig nyúzta a papáját, míg az a következő hétvégén hozott neki egy jobb rollit. Ezzel meg ő győzött, de akkor a másik kölyök kérte meg az apját, hogy vegyen egy még jobbat, aztán újra az egyik... nagy roller-velkedő alakult ki. Nem is emlékszem, hogyan végződött, talán az érdeklődésünk más területekre tévedt át, hagytuk a rollikat a francba. De senki ne gondoljon a ma használatos sziper-szuper hajtányokra, amelyek maguktól mennek – a mi járgányaink fából készültek, és a kerekeiket is fából esztergálták.

Jóban voltunk tehát, nem véletlen, hogy mikor eljöttem otthonról, őket kértem meg, hogy fogadjanak be. Ott laktam egy darabig, jól éreztem magam, Ákossal együtt jártunk be az egyetemre – hogy aztán előadások helyett néha horgászni induljunk.

Egy idő után persze kibékültem a szüleimmel és visszaköltöztem.

Amiről utólag szereztem tudomást: apám felhívta az unokatestvérét, és megbeszélte vele, hogy nincs semmi baj, amíg kieresztem magamból a gőzt, lakjak csak ott. Még pénzt is felajánlott a kajálatásom fejében, amit Dzsoni bácsi nem fogadott el.

*

Apám, hogy úgy mondjam, nem volt az irodalom nagy rajongója. Az egyéb művészetekért sem volt oda. A kereskedelem volt a világa, a gazdaság, a praktikus ügyek. Egyedül még talán a zene, de az operettszámoknál és a műdaloknál megállt a tudománya. Egyébként jól zongorázott, vasárnap ebéd után sokszor leült a zongora mellé és eljátszotta a wiener waltzert.

Az apai nagyapám, aki engem nagyon bírt, és mindig az ölébe vett, amikor látogatást tettünk náluk Érden, verset írt a születésem örömeire. Fel is olvasta nekem, de nem sokat értettem belőle. Nahát, ezt a verset az apám mindig undorodva emlegette. Az italozása miatt különben sem volt oda az apjáért; ez a vers volt a hab a tortán. Mikor szóba került, azt mondta az apjáról, hogy idióta. Hülye. Verset ír. Normális ember nem adja le magát odáig, hogy verset írjon.

Apám tehát nem szerette a verseket. Igaz, a prózát sem.

Egyszer ő is tanúja volt, hogy egy barátomnak Faulknerrel áradozom. Nem személyesen róla, hanem egy regénye részletéről, melyben egy öreg néger szerepel, aki a kedvenc lovát futtatja egy versenyen, és titokban azzal stimulálja, hogy olajos szerdiniát szagoltat vele. Ettől a ló beindul, és megnyeri a versenyt. Maga a sztori érdekes, és jól is volt megírva, a haveromnak tetszett, de nem mert hangosan dicsérni, mert az apám lefitymálta – ebben meg mi az érdekes?

Életében egyszer – én legalábbis nem tudok több alkalomról – vásárolt egy könyvet, rögtön a világirodalom egyik nagy remekét, a Szejket. (A családi

könyvtárunkat mind anyám gyűjtötte, vásárolta. (Márai, Nyíró, Mollinár Gizzella, Herczeg Ferenc, Kosáryné Réz Lola, Cronin, Sinclair Lewis, Galsworthy.) Azonmód beleolvasott, és fel volt háborodva. Már mint apám, a Szejkbe. Ez is milyen gané, szidta a szerzőt; magyarellenes. Arról ír, hogy a cseh katonák jól megagyalják a magyarokat. Elkezdtem neki magyarázni, hogy Hasek pont a cseheket cikizi, a magyarverés csak a cseh katonák nagyzolása benne, a szomszéd népek elleni nacionalizmus kigúnyolására írta. Nem nagyon értette, amit mondtam. Megfoghatatlan volt a számára.

Az sem derítette jókedvre, hogy újságírónak álltam. Egy idő után már nem voltam annyira feldobódva magamtól, mint kezdetben, de neki azért lelkesen mutogattam a cikkeimet, legyen minek örülnie velem kapcsolatban. Voltak közöttük háromflekkes riportok is, érdekes emberekről. Semmi. Aztán egyszer végre megjelent egy országos napilapban arról a kisvárosról egy hosszú írásom, amelyben akkor éltem; a cikk beharangozója a nevemmel együtt kint volt a címdaldalon – ez végre tetszett neki. Talán az újságíróskodásommal is megbékélt volna, ha nem hagyom abba, és leszek iparos-kereskedő. Ezzel végre meg volt elégedve, várakozással tekintett a „karrierem” elé. (Amit nem élt meg, mert rövidesen meghalt.)

Nemcsak nem olvasott, pár levelet leszámítva, melyet bent a munkahelyén diktált le, először az adminisztrátor lányoknak, aztán a titkárnőjének, nem is írt. Nem állt rá az agya, hogy az élményeit és gondolatait akár csak egy levélben is megörökítse. Egyetlen személyes feljegyzést nem olvastam tőle. Kezembe került egyszer egy lejárt éves naplója; abban is csak nevek, címek és textil-tételek szerepeltek. Ugyanakkor különlegesen egyéni, határozott kézírása volt, amit szerintem hosszasan próbálgatott. Begyakorolta az aláírását, hogy látszódjon, nem egy akámiylen, hanem egy kifejezetten intelligens ember írása.

*

A világ már korábban, de Magyarország csak a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben kezdett anglománna, azaz amerikamánna válni. Addig – hacsak nem rajongott valaki az oroszért (senki sem rajongott), inkább a német volt a menő nyugati nyelv. Pláne a mi számunkra, akik a második világháborúban a németekkel szövetségben lévő országban nőttünk fel.

Apám, aki ráadásul tudott is németül, ezért németül taníttatott bennünket. Németül – de kivel?

Ezerkilencszázötvenben négy kivétellel az összes szerzetesrendet, férfit és nőit egyaránt, feloszlatták. Kábé tízezer apácát üztek ki zárt és szervezett kolostoraikból és tettek földönfutóvá. Az apácák egy részét, főleg az öregebbeket, akik képtelenek voltak felvenni a szocializmus élet- és munkatempóját, jótét lelkek fogadták magukhoz. Érden, az Alispán utcában is több ilyen idős apáca is lakott; egyik a nagyanyámnál. Egy másik aztán felkerült Budán az egyik Vá-

rosmajor közeli utcába, s mivel nemcsak beszélt németül, hanem eleve német volt, apám, aki segíteni akart rajta, felvette mellénk némettanárnak. Nagyon aranyos, kedves, a naivitásig jóindulatú, hölgy volt, Lujza (Louise Güntzer) volt a neve. Mi az első perctől kezdve Lujzi néninek szólítottuk.

Egyetlen baja volt csak: be volt oltva némettanítás ellen.

Apánk nem rajtunk, hanem rajta akart segíteni.

A német nem egy rögtönzésre épülő nyelv, hogy kevés tudással és sok fantáziával nagyot lehessen alkotni vele. Ellenkezőleg: akármekkora is a fantázia, a szabályok ismerete elengedhetetlen. A fiam, aki hozzám hasonlóan improvizatív alkat, Németországba kerülése után sokáig megengedte magának, hogy a számára zűrös ige, főnév és névmás ragokat regényesen elharapja, mintha a gondolatai már a következő témánál járnának. Bevallom, bár annyi eszem nincs, mint neki, én is hasonlóképpen oldom meg a német beszédet. (Az angolt is, mert azt sem tanultam meg rendesen.)

De vissza Lujzi néniére!

Az az igazság, hogy bár jól ismerte, azaz von Haus aus alkalmazta a bonyolult ragozást, képtelen volt a rendszerét átlátni és elmagyarázni nekünk. Azt sem tudta megérteni, hogy a német miért használja minduntalan a létidőt: az „ist”-et és különféle alakjait. Kínjában azt találta ki, hogy az ist afféle macska-szócska, s mint egy pajkos kiscica, beugrik minden mondatba.

Csoda-e, hogy nem tanultam meg rendesen németül?

Lujzi néni azt a hibát is elkövette – jaj, dehogy volt hiba! – hogy apám kérdésére, hogy „rendesen tanulnak a gyerekek?”, ami azt is jelentette, hogy rendesen felkészülünk-e az órákra, azt felelte, hogy persze, hogy tanulunk. Lágyszívű öregasszony volt, nem akart kínos helyzetbe hozni bennünket.

Pontosítok: csak én nem tanultam meg. A húgom, ha nem is Lujzi nénitől, de mikor az Ausztráliába költözése előtt Ausztriában egy menekülttáborban töltött el egy évet, és egy közeli házban takarítást vállalt, megtanult. A végén már nem is takarított, csak beszélgetett a háziasszonnyal. A Lujzi néni féle alapképzés nyilván nem jött rosszul neki. Megtanult az apám is, ő teljesen magán-szorgalomból – hogy aztán soha ne használja fel a némettudását. Most, hogy írok erről, látom, hogy milyen iszonyatos energiát kellett ehhez mozgósítania.

A gótbetűs német szótárának egyik sötétkék gerinc-lapja ki van szögezve a konyhai falipolcom oldalára. „Kelemen – Nagy Kézi Szótár – magyar-német – Az Athenaeum kiadása”.

*

A halála előtt páni rémületet uralkodott el rajta. Nem bent a különszobában, mert ott már végig eszméletlen volt, hanem előtte az urológia nagy közös kórtermében, ahonnan háromszor is elvitték a műtőbe. Rádöbrent, hogy itt a vég,

semmi sem fog megvalósulni az anyámmal szőtt, a nyugdíjas életükre vonatkozó idillisztikus terveiből. Azt tervezték, hogy egyszer-egyszer elutaznak valamelyik földközi-tengeri országba, s hogy nemcsak nyáron, hanem tavasszal és ősszel is élvezik a balatoni ház nyugalját. Ez egyszerre mind kútba esett.

Eddig, sokszor nehezen is, de mindent megoldott az életében – és ezt most nem tudja megoldani.

Életem során sok látszatra vallásos, de gyakorlatilag semmiféle transzcendenciában nem hívő emberrel találkoztam – az apám nem ilyen volt. Ő mélyen hitt a feltámadásban, a bűnök bocsánatában, a túlvilágban és az örök életben. Ezeknek vigasztalniuk kellett volna, örömmel tölteniük el élete alkonyán. De semmi ilyesmit nem láttam rajta. Egy-egy igennel, türelmetlen fejbólintással fogadta és tudta le a gyógyulására vonatkozó hamis szavainkat – tisztában volt vele, hogy számára nincs menekvés. Nem vigasztalta a túlvilág ígérete; a közelgő halál rémülete felülírta benne az összes vallásos halandzsát.

Nem volt ideje nyugodtan végiggondolni, hogy ki is volt ő, mit keresett itt a földön, volt-e értelme az életének, mit hagyott maga után, hagyott-e valamit? Emlékezik-e majd rá valaki, és miként emlékezik rá? Hozzátett-e valamit, és mit tett hozzá az emberiség előrehaladásához, jobb jövőjéhez?

Bölcs ember volt, ha lett volna ideje rá, feltételezem, mindezt végiggondolta volna.

Miután az anyám meghalt és a húgom is kiszállt, én viszem magamban tovább őt.

*

Ezotériával senki sem vádolhat, ez ebből a regényből is kiderül. De egy véletlen dolog mintha nem egészen véletlen lenne.

Az anyai nagyszüleim ugye Göböljárás-pusztáról származnak.

Az apai nagymamám, aki a meghatározó személy volt a családban, Környén született. (A nagyapámról nem beszélek, mert az egy hót-bizonytalan, részeges egzisztencia volt, és talán nem is a nagyapám.) Anyának Környén voltak a gyökerei, onnan került fel először Pestre, aztán ki Érdre, és onnan is járt vissza a rokonaihoz.

Én meg tök véletlenül Bodmérön vettem házat magamnak meg a családomnak.

Elmondom, hogyan történt. Egy jó barátom egyszer eltűnt előlem Pesten. Kérdeztem, mi van vele? Azt mondták, leköltözött vidékre, Vértesboglárra. Nosza, felkerekedtem, meglátogattam. A mostani feleségem (akkor még nem voltunk összeházasodva) is velem volt. Annyira megtetszett a barátom háza és az élete lent, hogy azt mondtam neki: hazafelé az első faluba nézzünk be, van-e eladó ház. Volt. Ez volt Bodmér.

Bodmér pedig Göböl és Környe között nagyjából félúton helyezkedik el.

Visszakerültem oda, ahonnan az őseim származnak.

(Más kérdés – és a legjobb, ha itt nem firtatjuk –, hogy egy tősgyökeres pesti ember miért adja fel fővárosi életét és létét, és költözik váratlan hirtelenséggel vidékre?)

*

Apámmal nem a lakásban körbejárva beszélgetek, hanem autózás közben, miközben Budáról jövök ki Bodméra.

Milyen kocsi ez? kérdi. Az autópálya kezdeténél vagyunk. Mellettem ül az anyósülésen.

Ez egy olcsó kocsi, felelem. Az árát ne kérdezd, ne szörnyülködj, ma minden több százszor, de az is lehet, hogy ezerszer többbe kerül. Mint a háború után a milpengő. Most milforint. De a kocsi jó, megbízható. Románok gyártják, Dacia Duster.

A románok? csodálkozik. Azok nem tudnak autót csinálni. Minden, amihez hozzányúlnak, szétesik.

A franciák vették meg a Daciát, a Renault. Ismered az a viccet...? – várj, tudod ki a Hofi?

Hofi? Valami rémlik. Vicces fiú. A Kádáron is mer gúnyolódni.

Mer? A Kádár vagy huszonöt éve meghalt. A Hofi is, nem sokra rá utána. Volt egy nagy mondása: Tudsz úszni? Nem? És ha megfizetem?

Nahát, a Daciával is így van. Megfizetik őket, és olyan kocsit gyártanak, mintha BMW, Mercit vagy Volkswagen lenne. Nem annyira szuper, mint ezek, de még mindig százszor jobb, mint félszáz éve a te fauvé bogarad volt.

Figyeli a kocsit, a hangját, hogyan kezelem a pedálokat, keresi a hibát benne, meg bennem.

Jobbra két benzinkút is van, elsuhanunk mellettük.

Miért van itt két egyforma benzinkút? kérdi. Nem elég egy?

Nem egyformák, mindkettőnek más cég a tulajdonosa. Lehet, hogy egy is elég lenne, de nekik fele-fele forgalommal is bőven megéri. Megvették a helyet, megépítették. Tologás, az biztos nincs.

Budaörsnél megbolondul a sztráda; egy út bevisz egy nagy kút-állomáshoz, ott van a Meki és a kúthoz tartozó üzlet is, egy másik bevezet a városba, egy meg tovább, az áruházak felé.

Itt lehajtottunk?

Nem, megyünk tovább egyenesen.

Milyen áruházak ezek? kérdi, mikor hatalmas épületek mellett húzunk el. Lakáscuccok meg élelmiszerek, mondom, de nem várja meg, hogy kifejtsem, tovább kérdez: mi kapható ezekben? Minden, mondom. Narancs, például? Ne viccelj, olcsóbb, mint az alma. Füge? Persze, az is van. Minden, ahogy mondtam. És bútor is? Az a másikban. Az nem létezik, hogy minden legyen, biztos akad

olyan kívánság, amit nem tudnak kielégíteni, opponál. Ha itt nincs, máshol van. Nemcsak ez a bútorarúház működik.

Ebben, mutat egy másik áruháza később, ebben mi kapható?

Sportszerek. Nincs olyan sport, amelynek ne lennének itt a cuccai. Ruhák, eszközök, felszerelések.

Labdák is vannak? Hogyne lennének. Minden sporthoz? Mindegyikhez. Amit csak akarsz: pingpong-, foci-, tenisz-, kosár- és röplabda. Még tollas is.

Rögbi van? kérdi. Hogyne lenne! Miért, csinálják itthon? Csinálják, bár nem olyan elszántan, mint Amerikában. A tévé is adja.

És ruhaanyag? Szövetek például?

Olyan áruház itt éppen nincsen, de máshol van. Aha, gondolkodik. Tudom, min jár az agya, és eszembe jut antik-bútor kereskedői múltam. Annak egy része már a rendszerváltás utánra esett. Nem az áru beszerzése a kunszt, de hiszen ezt te jobban kell, hogy tudjad nálam, mondom neki, csak az utolsó évtizedeidet nem ebben élted; nem az áru beszerzése a kunszt, hanem az eladása. A vevőt megtalálni hozzá. Mindig van, aki olcsóbban adja és jobbat kínál. Nagyon észnél kell lenni.

Ezekben magyar cuccokat kapni?

Részben. De a szervezés, ahogy ki van találva a működésük, nyugati. Német, francia meg angol. Meg holland és belga. És amerikai, persze. De tíz-húsz év múlva már magyar cégek is lesznek. Nem teszem hozzá, pedig hozzátehetném: amikor én sem élek már. És azt sem, hogy a világ addigra annyira más lesz, hogy azt most innen megsaccolni sem lehet.

Elgondolkodik. Te, fordul hozzám, azért itt történt egy-s-más. Ja, felelem neki. Pláne, hogy kimentek az oroszok.

El van ájulva a forgalomtól. Különösen, amikor a nullásról és a hetesről jövő kocsik is becsatlakoznak. Százhússzal hajtók. Azért csak ennyivel, mert emlékszem – igaz, akkor még gyenge minőségű keskeny utak voltak, szembeforgalommal – hogy soha nem ment nyolcvan fölé. Nem lesz ebből baj? kérdi, mikor látja a százhuszat. Nézd meg, mondom neki, senki sem megy ennél kevesebbel.

Arra is emlékszel, kérdelem tőle, hogy esténként néha elmentél sétálni, ne lustulj el teljesen? Persze, hogy emlékszem. Mindig arról álmodoztál, hogy a környéken, de kissé kijebb, Budafok felé veszel egy családi házat. Hogyne emlékeznék, mondja. Miért, beszéltem neked róla? Beszélte persze. Talán, ha meg nem halsz, veszel is, mondom. Akkoriban sokan lakótelepi lakásra vágytak. Szerezte volna. Csak hogy tudjad, mondom neki, én is igazi, falusi házban lakom. Kockaház ugyan, de kétszintes, két terasz is van hozzá... szóval olyasmi, amilyenre te mindig is vágytál. Sőt, Judy unokádnak, akit te kicsi korában még láttál is, gyönyörű családi háza van Kelenvölgyben.

Megmutatod azt is? Az inkább érdekelne. Hogyne mutatnám meg.

Már lejöttem a sztrádáról, tehetnék egy rövid plusz utat, hogy Felcsúton lássa a nemrég épült futballcentrum épületét, de az olyan gusztustalan, hogy

nem akarom elvenni a kedvét. Van érzéke az építészethez. Egy körforgalom után Csákvárnak fordulva már csak két és fél, három kilométer van hátra; egy bukkanó tetejéről fel is tűnik a falum. Azt a fát, diófát szemben, a dombvonulat tetején, látod? kérdem tőle. Bólint, igen, látja. Nahát, az a mi telkünk tetején van. Onnan – a sírköves barátommal készíttettem alá egy márvány asztalt, padokkal –, onnan egészen a János-hegyig belátni; tiszta időben még a tetején lévő torony is kivehető.

Eszembe ötlük, holnap kommunális szemét gyűjtés lesz, nem árt már ma este levinni a papír- meg műanyag hulladékot és kitenni az utcára, lehet, hogy korán jönnek érte. El akarom neki mondani ezt, de már nincs mellettem, üres az ülés. Nem baj, jövünk még le, lesz alkalom, hogy elmagyarázzam.

A kezdet kezdetén